

TESI DOCTORAL

LA DESTRUCCIO DEL MON RURAL CATALA 1880-1980:
DE PAGESOS A OBRERS I CIUTADANS

Dirigida per: JOSEP TERMES I ARDEVOL

ANDREU MAYAYO I ARTAL

Febrer del 1989

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTORIA UNIVERSITAT DE BARCELONA

* La Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (1931-36)

El moviment cooperatiu revifa amb l'esmoreïment de la Dictadura primoriverista. El desembre de 1930 es constitueix "La Unió de Sindicats i Pagesos de Catalunya" (Usp) amb la finalitat de lluitar contra els trusts i monopolis dels fabricants i subministradors d'adobs. El president i principal inspirador d'aquesta nova federació de sindicats fou l'advocat Albert Talavera, president de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, vice-president de la Uvc, i un dels ideòlegs de la Lliga en matèria agrària. I el seu domicili legal es fixà a Montblanc, en les oficines de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà.

La Usp aplegava al voltant de 150 sindicats agrícoles, d'orientació catòlica i reformista, adherits a la Federació Catòlica-Agrària de Lleida (de 25 a 30 sindicats), la Cambra Agrícola Oficial de Falset (uns 20 sindicats), la Cambra Agrícola de Tortosa i Comarca, el Sindicat Agrícola comarcal del Bages, i la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, la qual, amb 50 sindicats, constituïa el rovell de l'ou. El Consell Directiu era format, a més a més de Talavera, per Pere Mies de les Borges Blanques (futur diputat d'Erc i conseller d'Agricultura), Ramon Pifarré d'Arbeca, Manuel Miró i Esplugas propietari de Barberà que exercia d'advocat a Tarragona i Màrius Pedrol de Montblanc.

El caràcter de la Usp era essencialment econòmic. Els sindicats s'obligaven a comprar els adobs a través de la nova entitat, per la qual cosa pagaven una quota anual de vint-i-quatre pessetes. En la campanya de 1930-31 importà directament de França cinc vaixells de superfosfats. En la campanya següent distribuï entre els sindicats associats dotze mil tones de superfosfats, preferentment: sofre, sulfat d'amoniac, clorur de potassa, sulfat de ferro, nitrat de calç, nitrat de sosa i sulfat de coure. La Usp projectà la construcció d'una fàbrica de superfosfats però no arribà a quallar. Malgrat el seu caràcter econòmic, la Usp no es mossegà els llavis davant els nous aires que bufaven, i concretament sobre els decrets que obrien la revisió de contractes de conreu, i així ho manifesta en el telegrama adreçat, l'agost de 1931, al president del govern central:

"Unió de Sindicats i Pagesos de Catalunya, suplica que, abans vigència anomenda reforma agrària, diclin mesures augment de capacitat consumidor mercats actuals, que es reintregui Sindicats, gaudiment franquicia postal i timbre, reconegudes llei

28 gener 1906, es derogui Decret 11 de juliol lesiu, i sostingui Govern energia, arribant ruptura relacions comercials França, aspiracions viticultors espanyols. Signat, Albert Talavera, president". ("AIRES DE LA CONCA", 15-VIII-1931)

Paral·lelament, la Uvc estimulà d'altres iniciatives federatives com la de la Usp a la resta de comarques catalanes. L'objectiu, cobejat des de feia anys, era clar: articular una gran federació de sindicats agrícoles. En aquest sentit, a inicis de l'any 1931 es feia públic un manifest en pro de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, signat per F. Santacana, president del Sindicat Vitícola Comarcal de Mantorell i de la Uvc; A. Talavera, president de la Facú, de la Usp i vice-president de la Uvc; P. Cabot, de la Federació de Sindicats del Litoral; C. Jordà, del Sindicat Oleícola La Garrotxa-Empordà; F. Mascort, del Sindicat Agrícola de l'Espolla; J. Vives, del Sindicat Agrícola de Vila-rodonà; R. Vidal, del Sindicat Agrícola de Cervera; i R. Pifarré, del Sindicat La Oliva Arbequina.

La iniciativa de la Usa provocà recels entre les forces polítiques d'esquerres i en la mateixa Federació Regional de Cooperatives Catalanes, la qual a través del seu portaveu manifestà:

"Nosotros vemos con simpatía la organización agraria siempre que esté animada de un espíritu verdaderamente cooperativo. Por lo tanto, a esa USAC, le damos la bienvenida (...) si no pretende de un modo indirecto o disimulado aprovechar la fuerza que representan los sindicatos Agrícolas para ponerla al servicio de una determinada política plutocrática y reaccionaria. Y esto lo decimos porque tenemos nuestras razones (...) y mejor que nos equivoquemos". ("ACCION COOPERATIVISTA", 20-II-1931)

El 12 de juliol de 1931 tingué lloc, al Palau de Projeccions de Montjuïc i sota la presidència del president Macià, l'Assemblea constitutiva de la Usa que, segons "AIRES DE LA CONCA", aplegà entre cinc i sis mil pagesos. Prenqueren la paraula, entre d'altres, Francesc Santacana, Albert Talavera i Carles Jordà. En nom de Nicolau d'Oliver, ministre d'Economia del govern central, intervingué el subsecretari Barbey i per la Generalitat adreçà una salutació Manuel Serra i Moret.

L'adhesió a la Usa fou gairebé unànim per part dels sindicats agrícoles. A la I Assemblea General, celebrada al Teatre Bosc de Barcelona, l'abril de 1932, eren presents delegats de 520 sindicats, que representaven uns 60.000 pagesos (13). Els principals puntals eren el Sindicat Vitícola Comarcal de Mantorell, el Sindicat Comarcal de Cervera, el Sindicat Comarcal de La Garrotxa-Empordà i la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral (14). La Usp mantingué la seva pròpia personalitat, tot i que les relacions amb la Usa eren més que cordials i Albert

Talavera col·laborà activament en la secció vitícola. El Consell Directiu quedà format per Francesc Santacana, president; Carles Jordà, vice-president primer; Pere Cabot, vice-president segon; Ramon Nubiola, secretari; Ramon Pifarré, secretari segon; Ramon Vidal, tresorer; Josep Albareda, comptador; i Josep Sabater, Domènec Cusell, Rafael Fuster, Francesc Xavier de Ros i Josep Camps, vocals (15).

La Usa pregonà d'antuvi la seva vocació per la millo a econòmica de l'agricultura i, en aquest sentit, estructurà la seva organització per sectors productius. Així, doncs, al costat del Consell Directiu funcionaven les seccions de productes hortícoles primerencs, de ramaderia, de cereals, de fruites i verdures, i l'oleícola. La Uvc es transformà en la secció de viticultura de la Usa. La secció, però, que obtingué millor acollida i resultats fou, sens dubtes, la mutualitat d'assegurances contra accidents de treball agrícola, per la qual cosa establí un contracte beneficiós amb el sindicat de metges de Catalunya (16). L'agost de 1932 sortí el primer número de "PAGESIA", la publicació abonada per la Usa.

La Usa afirmarà reiteradament que hi havien dos tipus d'associacionisme al camp: la social, representada per l'Iacsi i la Ur, i l'econòmica o de producció a mans dels sindicats agrícoles. Malgrat això, la conflictivitat social al camp i el clima de polització creixent feien del tot impossible rentar-se les mans. D'una banda hi havien les declaracions oficials -sobretot en períodes electorals-: "La U.S.A. no estarà vinculada a cap partit polític i respectarà la ideologia dels associats i espera que aquests sabran condicionar llurs actes individuals als grans interessos de la comunitat agrícola" ("PAGESIA", 15-X-1932). I per l'altra manifestaven al president Macià la seva preocupació pels aldarulls i violències al camp -"l'estat d'ana quia a les zones vitícoles"- i exigien el restabliment de l'ordre i el compliment de les lleis. La lluita de classes, afirmaven, perjudica la riquesa agrícola.

No és estrany, doncs, que els sindicats de classe mal·liessin de la seva pretesa neutralitat i consideressin la posició de la Usa davant els conflictes socials d'una ambigüitat calculada al servei de la Lliga. Les topades foren freqüents i la Usa respongué amb contundència, com en el cas de l'enfrontament amb la Unió Provincial Agrària de Lleida, el setembre de 1932, posant damunt de la taula la seva inqüestionable representativitat al camp català (17).

Però, pot ser, el cas més sonat fou el del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell, en el propi feu de Francesc Santacana. El setembre de 1933, el sindicat havia de procedir a la renovació parcial de la Junta i amantent els estatuts vi-gents corresponien quatre llocs als socis protectors, és a dir, els que haguessin aportat més de mil pessetes a l'emprestit. Al bell mig de l'assemblea, amb l'assistència de

més de dos mil socis, diferents veus s'alçaren per a protestar per aquest tipus d'elecció, que si bé era determinada pels estatuts era del tot antidemocràtica. Els aldarulls, com de costum, provocaren la retirada de la sala de la Junta amb una part dels assistents. Els que hi restaren procediren a l'elecció, per sufragi universal, dels quatre nous membres. El Governador Civil, Joan Selves i Camer, ratificà la legalitat del procediment i de l'elecció.

La Usa acusà els elements rabassaires de posar brosses al beure i al Governador Civil de sonar-se'n de mare. I, fugint d'estudi, exigia el respecte per la independència dels sindicats agrícoles i reiterava la seva filosofia de resoldre qualsevol problema a partir del diàleg i la comprensió mútua. Al capdavall, era una qüestió de família:

"... com deia Rendé: I quantes vegades una petita cosa, una ínfima qüestió que podriem dir-ne familiar i perfectament soluble, esdevé una gran qüestió revestida de tota gravetat en sortin fora de casa i apoderar-se'n els nostres naturals enemics els quals tenen tot l'interès en inflar-la i presentar-la a la gent com un problema paorós i completament insoluble". ("PAGESIA", 7-X-1932)

La concepció purament econòmica dels sindicats agrícoles i l'obsessió per la "modernització" agrícola de la Usa és filla de la tradició reformista dels propietaris rurals. I no és gens menyspreuable. Tanmateix, aquest camí era insuficient per a resoldre un problema social que s'arrossegava d'anys. I per això esclatava en aquesta conjuntura amb violència. Pels propietaris el rovell de l'ou de la qüestió agrària era revalorització de la producció agrícola. I tenien raó. Pels pagesos el problema era el dret de possessió de la terra conreada. I també tenien raó.

"Perquè entenem que abans de tota cosa hi ha una producció agrícola a servir i a defensar, creiem que fins ara s'ha donat massa importància a un problema, efectivament existent, però d'una urgència relativa com és el de la possessió de la terra, i s'ha negligit la qüestió essencial d'afrontar en tota la seva magnitud el paorós conflicte permanent de la col·locació i de la valorització dels productes de la terra". ("PAGESIA", 27-I-1934)

Llibert Estartús, dirigent del Soc i de la Ur, replicarà aquesta concepció amb un article escrit, el febrer de 1935, des del vaixell-presó "Uruguay" i titolat "La Unió de Rabassaires en perill":

"Nosaltres, que hem combatut la USA des de la seva fundació, pel seu reaccionarisme emboscat, sabem prou bé com els seus dirigents aprofiten les ocasions per tal d'aferrar-se i sabem també que cada graó que ells pugen és un que perd la U. de R., no podem creure de cap de les maneres en la sinceritat de l'acte celebrat a Mataró. Potser si en ella es defensà la patata primerenca, però fou secundari aquest punt, el mateix haurien defensat els raves o les pastanagues si hagués convingut. El punt vital estava en poder aplegar al seu entorn l'interès de la pagesia, distreure els camperols en qüestions d'ordre "professional" -molt interessants- però amb la finalitat dedesprendre'ls de la vida política a la qual s'abocam tant plenament d'ençà el 14 d'abril.

La USA vol prendre força, vol créixer, però sempre amb minva de la U. de R.. La USA és un organisme burgès confussionista, vernissat de "tecnicisme" (...) La USA és "apolítica", certament, però està dirigida per destacats militants d'Acció Catalana, de la Lliga, de l'Esquerra, de la Unió Socialista (...)

Mentre això es prepara (la destrucció de la Ur), el senyor Zulueta -de l'Esquerra-, el senyor Jordà -d'Acció Catalana-, el senyor Talavera -de la Lliga i cacic de Montblanc-, i després el senyor Serra i Moret, faran sardana amb Martínez de Velasco i cantaran la tornaboda del gloriós Sant Lluç, "ad majorem gloriam", de la sagrada propietat". ("L'HORA", 22-IV-1935)

Recordem que arran de la repressió dels fets d'octubre, la Ur havia decidit profunditzar en el seu verten econòmic i mutualista amb la creació de sindicats agrícoles propis, és a dir de classe. Per aquest motiu, la Ur es centrà en aquest període en denunciar la falsa neutralitat de la Usa:

"La primera cosa que veiem és que els socis dels sindicats són classificats ja a l'entrada en socis propietaris i no propietaris. Als primers se'ls donen uns títols de copropietat segons la terra que tinguin, als segons una mena d'obligacions que els permeten només pagar i callar. Hi ha en efecte una Assemblea per a tots els socis, però darrera d'ella hi ha la Junta de co-propietaris, on només poden concórrer els propietaris de la terra que reserva la propietat de les darreres decisions, podent arribar fins obligar al sindicat a disoldre's. I a més un detall molt exemplar: no s'admet cap parcer, masover o arrendatari que no tingui el permís de l'amo". ("LA TERRA", 15-IX-1935)

La Ur tomarà a càrregar la tinta a la vigília de les eleccions del febrer de 1936. El 8 de febrer l'Ajuntament de

Barcelona va aprovar la concessió a la Usa d'una cc:lla de milers de pessetes a títol completament gratuït:

"La maniobra és massa clara perquè hi càpiguen més confusions. La USA aprofitant-se de l'absència forçada dels regidors populars de l'Ajuntament de Barcelona va presentar la proposta (...) Entretant, aprofitant els quadres i l'organització de la Lliga catalana movilitza una sèrie de sindicats agrícoles controlats per cacics i els fa aprovar unes conclusions que tendeixen a reforçar la seva posició (...)

L'exclusió que de l'acord es fa de les organitzacions de classe, constitueix a més a més de tot això dit, una veritable declaració de guerra, una veritable invitació a la guerra dins el camp sindical". ("LA TERRA", 15-II-1936)

L'advertència no era endebades. A partir del canvi de daus el febrer i, sobretot, el juliol, del 1936, la Ur intentarà esborrar del mapa sindical agrari a la Usa. Aquesta no es féu mala sang i s'adaptà a les noves circumstàncies, és a dir, es declarà -com sempre- al costat de la legalitat vigent i del govern de la Generalitat i, per tant, acceptà el decret de sindicació obligatòria i la seva absorció per la Fesac, el desembre de 1936. El sindicalisme reformista de la Usa deixava pas al sindicalisme revolucionari de la Fesac.

* La Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (1936-38)

La Fesac es constitueix l'agost de 1936 aplegant els sindicats agrícoles de la corda de la Ur. Caldrà esperar el decret de sindicació obligatòria i la constitució del govern de la Generalitat per tal de donar-li projecció i poder real. El dia 2 de desembre de 1936 són aprovats els estatuts de la Fesac i la fusió en aquest organisme de totes les federacions de sindicats agrícoles, és a dir, de la Ur, la Usa i la Usp. A partir d'ara a cada poble només hi haurà un sol sindicat agrícola, federat a escala comarcal i nacional. Al costat d'aquest organisme econòmic, els pagesos podran optar per ingressar voluntàriament en qualsevol sindicat de classe (Cnt, Ugt o Ur) per tot allò que faci referència a qüestions de caràcter socio-polític.

El dia 3 de gener de 1937 es constitueix la Junta Directiva de la Fesac. Josep Calvet, president de la Ur i conseller d'Agricultura, serà elegit com a president. La Fesac s'estructurarà territorialment atenent la divisió en comarques i regions i sectorialment en les seccions de compres, vendes, crèdit, cerivals de transformació, d'assegurances mútues i de treball col·lectiu. Res de nou. Tanmateix, haurà de ser la revolució la que faci realitat els projectes

"modernitzadors" dels propietaris reformistes. Allò que fou foc d'encenalls durant la Mancomunitat i una tímida plasmació amb la Usa, ara era present. El nou ordre revolucionari fou, al capdavant, el que permeté la racionalització del camp català.

La Fesac era, estrictament, un organisme econòmic però que obeïa a una determinada concepció de revolució, la del Psuc, i, per tant, topà amb l'oposició de les forces polítiques i sindicals que apostaven prioritàriament per les col·lectivitats. A parer del Psuc, una economia de guerra necessitava controlar i centralitzar sense embuts la producció agrària i la seva comercialització. En canvi la Cnt maldava per un comunisme agrari, a partir de les col·lectivitats, de tipus horitzontal. El Psuc no posava en qüestió les formes de treball col·lectiu, tot i que creia que no eren oportunes ni profitoses la seva proliferació, sinó la seva autonomia. Les col·lectivitats, per la seva banda, no volien passar pel sedàs del sindicat agrícola, car malhiaven de la seva gestió, a cops a mans d'antics propietaris i de persones poc entusiasmades amb el procés revolucionari. A la fi, després de prendre l'hegemonia al camp, acceptaren a contracor participar en els sindicats agrícoles.

"Los sindicatos agrícolas aglutinan en su seno a todos los campesinos y desgraciadamente no todos son revolucionarios (...) Los sindicatos agrícolas son el aglutinante de todo el campesinado y por este motivo puede transformarse en un organismo peligrosísimo si se impone la contrarrevolución y subsiste el régimen democrático de propiedad privada. (...)

Estimamos que los elementos mejores del campesinado deben ir a los sindicatos agrícolas para vigortzar su obra revolucionaria y asegurar la emancipación de los campesinos". ("LA BATALLA", 20-II-1937)

La Fesac anà poc a poc teixint de la mà de la Ur i del Psuc la xarxa de federacions comarcals fins gairebé completar la geografia del Principat (18). No endebades, bona part dels seus dirigents, comarcals i nacionals, pertanyien a aquestes dues organitzacions. La Cnt, amb la mosca rere l'orella, posà el crit al cel amb el decret, de 16 de juny de 1937, pel qual s'establí la renovació dels organismes directius dels sindicats agrícoles arreu de Catalunya. La proposta era celebrar eleccions el diumenge 25 de juliol obertes a qualsevol candidat. D'aquesta manera el mínim control que gaudia a partir del criteri de representació tripartita i proporcional de les centrals sindicals de classe, s'esvania a molts indrets i es reduïa a la majoria.

Els problemes, però, de la Fesac no senen tant les seves relacions amb les col·lectivitats agrícoles com l'activitat creixent dels especuladors, que aconseguïen burlar el control dels sindicats agrícoles. A partir de l'estiu de 1937, la lluita contra

l'especulació edevingué el gran cavall de batalla de totes les organitzacions revolucionàries i sindicats de classe. Josep Torrents, secretari agrari del Psuc i ex-dirigent de la Fesac, ho manifesta sense embuts:

"Els especuladors i agiotistes en tots els països i en totes les circumstàncies cerquen el benefici il·limitat, la usura i el lucre, com els llops famolencs cerquen la presa per devorar-la.

Aquesta púmia social, producte d'un sistema de relacions econòmiques basades en l'explotació i la misèria, no poden avermir-se amb un estat de coses com l'actual, en el qual són postergats i són posades en evidència les seves intencions de predomini (...). Subornen el pagès i fins i tot els Sindicats amb ofertes superiors als preus de taxa. Desacrediten d'una manera deliberada els organismes oficials i preparen el terreny als agents provocadors que, en molts casos, solen ésser els propis agiotistes. La temptació del benefici inconscient induïx sovint el pagès a convertir-se en instrument inconscient d'aquests elements indesitjables preparant, sense adonar-se'n, el seu esclavatge econòmic. Els especuladors coneixen la mentalitat retardatària dels seus clients i s'emparen en llurs febleses egoïstes pel procediment més convincent. Paguen a millor preu que els organismes oficials, i fan cas omís de la comissió reguladora de preus.

Són també els enemics naturals dels Sindicats Agrícoles i Cooperatives, puix que saben que aquests organismes anul·laran per complet les activitats incontrolades del comerciant desapareixiu (...). La pagesia ha de veure en els especuladors i agiotistes els agents tenebrosos d'un sistema que propugna el retorn al vell estat de coses de la lliure contractació que, de fet, no era lliure, sinó que era obligada per la imposició de preus al mercat, segons els càlculs dels traficants de la misèria..." ("TREBALL", 20-VIII-1937)

La mateixa Cnt bo i canviant d'opinió respecte dels sindicats agrícoles i la Fesac fa costat a aquests davant la campanya soterrada de desprestigi endegada pels especuladors:

"(...) la tasca que porta a terme la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya és una obra patriòtica que els qui tinguin responsabilitat del moment han d'elogiar sense reserves, o, si més no, han de respectar-la. Els qui l'ataquen són agents de l'especulació" ("CATALUNYA", 10-XI-1937)

El taló d'Aquil·les de la Fesac respecte els especuladors és la necessitat d'orientar bona part de la producció cap a l'exportació per tal d'obtenir divises. I, és clar, la competitivitat internacional determina uns preus de venda més baixos. En canvi, el mercat interior, pel qual es mouen exclusivament els especuladors, ofereix

la possibilitat d'uns preus més elevats. Aquest serà el cas dels fruits secs denunciats obertament per la Fesac davant les insinuacions d'incompetència i mala gestió aparegudes a les pàgines de "LA PUBLICITAT".

"El criteri de la F.E.S.A.C., ja exposat al Govern de la República, és que, en vista de la necessitat de divises que presenta la guerra que estem sostenint, es decretés, almenys pel que es refereix als fruits secs, que és la producció i l'exportació de la qual es negligeix més perquè l'especulador l'adina millor en el mercat interior, que tot comprador grossista hagués d'exportar necessàriament el 75 per 100 del volum total que comprés". ("TERRA LLIURE", 15-I-1938)

La revolució féu possible el somni cooperativista, l'organització econòmica del camp català sota uns criteris de més gran racionalitat i, sobretot, de defensa dels interessos dels pagesos, però les conseqüències de la guerra estrangulà el seu desenvolupament. Molts propietaris rurals que abans estimularen el cooperativisme agrari, ara el rebutjaven o posaven pals a la roda emparant-se en el seu funcionament precari o matusser. L'acció de la Fesac o els decrets de distribució de terres eren considerats per aquets sectors socials reaccionaris molt més perjudicials que no pas la llamarada collectivitzadora. Aquesta, al seu parer, era foc d'encenalls mentre que darrera de l'altra hi havia fusta i, per tant, era molt més, de perillosa.

"Mentre es decretava que no s'ha de pagar arrendaments de cap mena i es collectivitzaven comerços i indústries i es repartien algunes terres sense solta ni volta, es van callar (els grans propietaris) com un mort perquè els temps estaven que bufaven i perquè en el fons tot quedava de la mateixa manera, ja que costa poc d'anul·lar un Decret, unes disposicions o fets sense base racional o legal.

Quan s'ha fet o s'ha intentat fer tasca més definitiva i acabada com és municipalitzar, nacionalitzar, que s'estructurin i es coordinin les indústries i es redistribueixi la terra racionalment i amb la Llei a la mà, aleshores alguns han posat el crit al cel perquè es veu que ja costa més de tornar les coses al lloc d'abans del 19 de juliol i ja es fa més difícil exercir el cacicat i coaccionar els conreadors perquè lliurin parts de fruit per mitjà d'amenaçes i de campanyes derrotistes, que han d'acabar d'una vegada per sempre". ("TERRA LLIURE", Desembre de 1937)

A mesura que les conseqüències de la guerra incidien negativament en l'economia i el funcionament dels nous organismes creats, com ara la Fesac, pujà de tò la cançó de l'enfadós dels propietaris rurals. Fins i tot s'ambà a criticar l'obligatorietat de la sindicació. Quan, recordem-ho, havia estat la Uvc qui l'havia

reclamat insistentment només uns anys abans. La Fesac sortí al pas insistint, reiteradament, en el caràcter democràtic dels sindicats agrícoles i en la racionalitat de la seva organització comarcal i nacional.

"I si es retreu això (l'obligatorietat de la sindicació), només direm que també la Llei Municipal "obliga" tots els ciutadans a pertànyer a un Municipi determinat -aquell en què tenen la residència- i també la Constitució "obliga que tots els ciutadans de la República vagin a l'escola fins a una edat determinada, i fins ara no sabem de ningú que sigui demòcrata que se li hagi ocorregut de protestar contra aquestes Lleis". ("TERRA LLIURE", Agost del 1938)

La revolució podia anar a mal borràs però no hi havia volta de fulla. La seva derrota era com es diu en castellà "tirar el nifó (en aquest cas la "nifia bonita") con el agua de la palangana". Les forces democràtiques i revolucionàries, a través les informacions de la zona ocupada, intentaren persuadir els pagesos seduits ingènuament pels nous cants de sirena que prometien mamar-se-les dolces.

"Un hecho, un hecho más en la cadena de infamias que subraya la traición de unos miserables que, llamándose españoles, han traído a nuestra Patria esas hordas extranjeras que están destrozando a España. A los tres días de poderarse de una parte de la provincia de Castellón, cuando era llegado el momento de intentar reparar los daños que habían hecho con sus bombarderos feroces, las tropas italianas talaron la riqueza naranjera y lanzaron sus tanques contra los árboles de Burriana, productores de un tipo de mandarina famoso en todos los mercados, en los que no ha encontrado competencia desde hace vanos lustros (...)

Por qué hace eso el franquismo en una tierra que, según ellos, queda "liberada"? Sólo hay una explicación. Una explicación muy sencilla: Italia quiere colocar su producción y, para conseguirlo, sólo encuentra un medio: acabar con otra producción mejor que monopoliza los mercados. Para venderse la naranja italiana, ha de desaparecer la naranja española. Tratando de hacerla desaparecer están las hordas invasoras". ("EL DILUVIO", 29-VII-1938, citat per "TERRA LLIURE", Agost del 1938)

• El sindicallame vertical

La repressió defermada arran de l'ocupació militar fou dirigida sistemàticament contra persones, organitzacions democràtiques de tot tipus i, és clar, les institucions pròpies d'autogovern. La finalitat era ben palesa: destruir de soca-rel la cultura democràtica i la consciència social del nostre poble. Els sindicats agrícoles i el moviment cooperatiu patí de valent. D'antuvi es procedí a la seva castració i espoliació. Tot seguit vingué la prostitució legal i nasqué bord. I, al capdavall, se'l fermà durant més de tres dècades.

El 23 de setembre de 1939, el govern encapçalat pel general Franco decretava la confiscació de béns marxistes: "Todos los bienes y efectos pertenecientes a las Organizaciones Sindicales relacionadas en las órdenes de 10 de enero de 1937 y 6 de febrero del mismo año pasarán a ser propiedad de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, cuya Delegación Nacional de Administración las afectará a nombre de la Delegación Nacional de Sindicatos". En l'informe realitzat per la Generalitat de Catalunya, publicat l'any 1984, s'assenyalen una vintena de sindicats agrícoles que patiren la confiscació del seu patrimoni (19). I, com raona molt bé la introducció d'aquest informe, de manera imprecadent amarront a la mateixa legalitat franquista:

"En cap de les disposicions assenyalades es menciona a les cooperatives, i això no és pas d'estranyar perquè les cooperatives tant pels seus Estatuts com per les seves activitats no poden haver estat mai considerades dintre del concepte d'organitzacions polítiques i sindicals, i per tant no se les hi podia atribuir les responsabilitats polítiques de la legislació que va motivar les confiscacions. Confirma aquesta tesi el fet que totes les cooperatives ho foren a comarques, no pas a la ciutat de Barcelona o a altres ciutats de Catalunya, on va regir una actuació més legal.

Així, doncs, analitzant cas per cas es veurà que la gran majoria de confiscacions de cooperatives de consum i sindicats agrícoles es produïren per rivalitats amb els comerciants i els agricultors de cada poble, atès que bastants d'aquests s'ofenren: als vencedors de la guerra i foren designats autortats. Respecte les cooperatives agrícoles les incautacions es produïren per rivalitats entre agricultors petits (generalment components de les cooperatives o sindicats agrícoles) i els grans agricultors (que també passaren a regir els ajuntaments)"

Encara hauriem d'afegir la clausura, i a cops també confiscació, dels locals socials i recreatius dels sindicats agrícoles, sobretot, de les antigues "Cases del Poble". A Barberà de la Conca, per exemple, es mantingué el sindicat agrícola -nascut el 1937 de la fusió del Sindicat Agrícola i de la Societat Agrícola-, però la "Casa", el local social de la Societat, malgrat la conservació de la propietat per part del Sindicat, restà tancada. Encara ho és, de tancada.

Les dades referides a les províncies de Barcelona i Tarragona són prou eloqüents del desballestament del moviment cooperatiu al camp català. Dels 160 sindicats agrícoles registrats a la província de Barcelona el 1936, passem a 39 el 1942 i 30 el 1957. El nombre de 148 sindicats agrícoles comptabilitzats el 1934 a la província de Tarragona devalla, el 1942, a 79. El camp era el campí qui pugui, o millor dit, la llei del més fort, del vencedor, és clar. Els propietaris tornaven a fer i desfer sense manies i els especuladors i estraperlistes feien l'agost.

La Dictadura intentà posar ordre al desgavell del camp, si més no controlar directament l'espoliació dels pagesos, amb la Llei de cooperatives de 1942 i el posterior, l'any següent, reglament d'aplicació. D'antuï tots els sindicats agrícoles eren obligats a presentar nous estatuts a l'"Obra Sindical de Cooperación" i, un cop legalitzats pel Ministerio de Trabajo, ahenir-se a la "Unión Territorial de Cooperativas del Campo" (Uteco), de caràcter provincial i formada per funcionaris nomenats directament pel govern. El moviment cooperatiu entrava de ple dins l'estructura i funcionament del sindicalisme vertical imposat pel nou règim. Les Uteco tenien funcions administratives i de control econòmic de les cooperatives, de les, a més a més, hi cobrava una quota (tribut) força elevada. Al capdavant hi havia la figura del "jefe" (després se'n diria president) provincial. De les federacions provincials es passava directament a la federació estatal, anomenada "Unión Nacional de Cooperativas del Campo", sense que, a priori, hi hagués més relacions entre la Uteco de Tarragona i Lleida, que entre la de Tarragona i Salamanca. Comptat i debatut, l'estructura vertical anul·lava, de retop, la concepció col·lectiva de Catalunya. Els canvis foren tan brutals i radicals que no es respectà ni el nom tradicional, car els sindicats agrícoles foren obligats a denominar-se "cooperativas del campo". Era, doncs, una legislació profundament antidemocràtica i centralista, que desnaturalitzava de fet els principis i fonaments del cooperativisme. I fou la causa de l'expulsió d'Espanya de l'organització internacional de cooperatives (Aci). Al cap i la fi, el problema, com diu Carlos Romero, no era exclusivament de desvirtuació dels principis cooperatius, el control autoritari i el funcionament antidemocràtic, sinó de manca de model econòmic i social del nou règim.

"En primer lugar, la legislación promulgada en esa fecha enquistaba a las cooperativas en una superestructura estatal, la Obra Sindical de Cooperación, que sometía a todo el movimiento cooperativo a una tutela y a un absoluto control por parte del sindicalismo corporativista oficial. Por otra parte, y como consecuencia de la propia indeterminación ideológica del sistema político, se establecen un concepto y unos móviles para las empresas cooperativas que resultan muy confusos y difíciles de explicar desde una perspectiva económica. No olvidemos que el nacionalsindicalismo se presenta como una alternativa política, tanto de la democracia liberal como del socialismo. Pero que, al contrario que éstos en los que los sistemas económicos estaban perfectamente especificados: economía de mercado el primero y economía planificada el segundo. El nacionalsindicalismo no presenta un sistema económico claro en el que encajar su fórmula política". (C. ROMERO, p. 34)

La integració de les cooperatives a l'organització sindical del "Movimiento" és total i absoluta. Els socis eren automàticament enquadrats en els respectius sindicats locals, coneguts amb el nom de "Hermandades de Agricultores y Ganaderos". Tot amb tot, l'aspecte més definitiu és la castració de les cooperatives com agents econòmics, com diu el mateix preàmbul de la Llei: "eliminando el fin de lucro". Carlos Romero l'encerta de ple en el seu judici valoratiu:

"La idea contenida en la legislación de 1942 de que las cooperativas son sociedades que no buscan el lucro y, en las que además el móvil del beneficio no aparece explicitado de una manera clara, constituye un contrasentido imposible de explicar y que sólo es posible comprender dentro del marco sociopolítico y cultural existente en España al final de la guerra civil en el que nació la legislación sobre cooperativas que estamos analizando. En efecto, tal como habíamos indicado anteriormente, en cualquier tipo de empresa, sean cuales sean las formas legales que caracterizan su estructura y su organización, los procesos de producción a efectuar en las mismas se realizan con la intención de ganar valor. La diferencia entre las cooperativas y las sociedades mercantiles no estriba en que las primeras no pretendan obtener un beneficio y las segundas sí lo pretendían, sino entre los diferentes mecanismos que se utilizan para repartir ese beneficio entre los diversos agentes económicos que han contribuido a generarlo, según se trate de cooperativas o de sociedades mercantiles". (Idem, p. 37)

I és que el nou règim, dins del marc de confusió i ambigüitat característic, fonamenta el seu "nacionalsindicalismo" en els principis categòrics de l'anomenat "nacionalcatolicismo". En altres paraules el règim franquista, pel que fa a les cooperatives, farà seva la concepció benèfica dels sindicats agrícoles catòlics. Les cooperatives, doncs, són considerades com organismes de protecció de la família

pagesa sota la tutela paternal de l'Estat. I, com s'acotuma a dir, n'hi han d'amors que maten. Les cooperatives entraven d'aquesta manera en els límits. Haurien de passar prop de trenta anys per a què, amb l'apertura econòmica vers el Mercat Comú i la política de reformes democràtiques, les cooperatives tornessin a revifar.

Malgrat tot, les tradicions (i els somnis) són més tossudes que la realitat i el moviment cooperatiu durant la llarga nit franquista, de la mà de pagesos de tremp, assolí surar a les comarques Meridionals i de Ponent; allà on, per una banda, hi havia més tradició, i, per l'altra, el mode de creixement urbà-industrial no anorrea, si més no marginar, la producció agrícola. Del 1943 al 1976, a la província de Tarragona s'obriren 71 nous cellers, 64 trulls i 3 molins d'arròs. L'any 1971, segons un estudi de l'Organització Sindical de Tarragona, funcionaven 170 cooperatives amb un total de 48.711 socis. La legislació sobre cooperatives continuà inamovible durant gairebé trenta anys. L'any 1971 fou promulgat un nou Reglament que venia a substituir el de 1943. Malgrat la vigència de la Llei de 1942, el nou Reglament intentava tímidament apropar-se als criteris hegemònics en el concert internacional, principalment dels països de la Cee bo seguint el camí iniciat per l'Estatut Fiscal de les empreses cooperatives del 1969 (20). Tot amb tot, l'intent fou una volada de coloms més, ja que persisteix el concepte "sin animo de lucro", és a dir, la no catalogació com agents econòmics de tipus empresarial a la recerca de beneficis. Només minva, sobre el paper, el caràcter coercitiu amb la introducció del terme "asociación voluntaria".

El desembre de 1974 entra en vigor una nova llei, Ley General de Cooperativas, que intenta un cop més donar més flexibilitat al funcionament de les cooperatives. Ara la definició de cooperativa és més clara i precisa:

"Es cooperativa aquella sociedad que, sometiéndose a los principios y disposiciones de esta Ley, realiza, en régimen de empresa en común, cualquier actividad económico-social lícita para la mutua y equitativa ayuda entre sus miembros y al servicio de éstos y de la comunidad".

Així, doncs, desapareix la definició "sin ánimo de lucro" que tallava les ales al moviment cooperatiu. Respecte al funcionament intern de la cooperativa s'elimina el veto dels organismes oficials, del sindicalisme vertical, a les persones elegides per a formar part de la Junta directiva i es suprimeix el Consejo de Vigilancia, nomenat per la Organización Sindical de Cooperativas. Comptat i debatut, el control de les cooperatives passa del sindicalisme vertical a l'Administració Pública, principalment a mans del ministeri de Treball i Hisenda. La Llei, però, introdueix un element, la possibilitat de vots plurals, que trenca amb la tradició igualitarista del cooperativisme.

"Un retroceso que presenta la nueva Ley con respecto a la legislación anterior es la ruptura del principio cooperativo de "un socio un voto". En efecto, en el artículo 25 de la Ley de 1974 se indica que cada socio tendrá derecho a un voto, pero se autoriza a que algunos socios puedan disponer más de uno; es decir, se da entrada a los llamados votos plurales. Estos votos plurales los poseerán los socios más antiguos o que tengan una mayor participación en las operaciones sociales de la cooperativa. El número de votos plurales no podrá exceder de la mitad del total de votos restantes. En cooperativas grandes con un elevado número de socios, el que algunos de ellos disponga de votos plurales carece de importancia práctica a la hora de tomar decisiones. Sin embargo, en cooperativas pequeñas, con un número reducido de socios, los votos plurales pueden proporcionar a los socios que los posean una fuerte capacidad de influencia en las decisiones de la cooperativa". (Idem, p. 52)

El juny de 1977, en plena transició política, es promulguen dos Reials Decrets referents a les cooperatives. El primer, de 10 de juny, crea la Direcció General de Cooperatives y Empresas Comunitarias adscrita a la Subsecretaría del Ministerio de Trabajo. I el segon, de 17 de juny, es procedeix a la transferència de funcions en matèria cooperativa de la Organización Sindical a la Direcció General esmentada. El Reglament de 1978, un cop desballestat el sindicalisme vertical, profunditza la dependència de les cooperatives respecte el Ministeri de Treball tot seguint la filosofia de la Llei de 1974. Així, doncs, desapareixia l'obligatorietat de pertànyer a les Uteco i aquestes eren obligades a dissoldre's i a constituir-se de bell nou amb caràcter voluntari, però exercint només funcions administratives; per a realitzar operacions econòmiques calia constituir cooperatives de segon grau.

La recuperació de les llibertats democràtiques anà lligada a la recuperació de les institucions pròpies d'autogovern de Catalunya. El 16 d'octubre de 1978 es creà el Consell Assessor de la Cooperació, com a organisme consultiu del Departament de Treball de la Generalitat provisional a fi de preparar l'obra de govern futur en el camp cooperatiu. El disset de maig de l'any següent se'n nomenaren els components, d'entre totes les branques de la cooperació.

Un cop aprovat l'Estatut d'Autonomia, a darreries del 1979, el cooperativisme passà a ésser, d'acord amb l'article 9 de l'Estatut, punt 21, una matèria de plena competència de la Generalitat. Un any després, el 17 de desembre, el Diari Oficial de la Generalitat publicà el Decret pel qual es reestructurava el Departament de Treball i es creava la Direcció General de Cooperatives. Com a Director General es nomenà Josep Castaño i Colomer, un dels principals estudiosos del moviment cooperatiu català. Finalment, el març de 1983, el Parlament de Catalunya aprovava la Llei de Cooperatives de Catalunya. Gairebé cinquanta anys després que ho fes

el Parlament de la Generalitat Republicana (9 de març de 1934). En aquest sentit, la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, creada l'any 1931 per voluntat de les prop de quatre-centes cooperatives existents, gaudia d'un marc legal que, ultra de donar-li personalitat jurídica pròpia, permetia el seu desenvolupament i presència com a interlocutor vàlid davant l'Administració Pública. Novament, doncs, revitava el moviment cooperatiu democràtic i nacional.

La Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, presidida per Antoni Casanoves i Brugué, s'estructura a nivell territorial i de sectors de producció. D'una banda, les cooperatives de cada comarca eligeixen un delegat per a formar part del Consell General, organisme de caràcter eminentment consultiu. I per l'altra, els catorze sectors de producció eligeixen els seus representants per a constituir el Consell Regulador.

* L'exhauriment d'un model cooperatiu centenari

La primera aproximació estadística sobre el nombre de cooperatives i de socis la presentà Josep Castaño a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada, a mitjats dels anys setanta (21) i oferia el següent resum provincial:

	<u>Cooperatives</u>	<u>Socis</u>
Barcelona.....	53	8.474
Girona.....	77	8.742
Lleida.....	158	17.313
Tarragona.....	<u>215</u>	<u>49.220</u>
	503	83.749

Tot just restaurada la Generalitat de Catalunya, el Departament de Treball endegà el cens de cooperatives al camp català. El cens, realitzat l'any 1977, donava la xifra de 374 cooperatives en funcionament amb un total de 101.405 socis.

L'any 1981, el Directori de Cooperatives Agràries de Catalunya, elaborat per la Fundació Roca i Galès i dirigit pel mateix Castaño, coincidí gairebé amb el cens de la Generalitat bo i comptabilitzant 386 cooperatives i 114.279 socis (22).

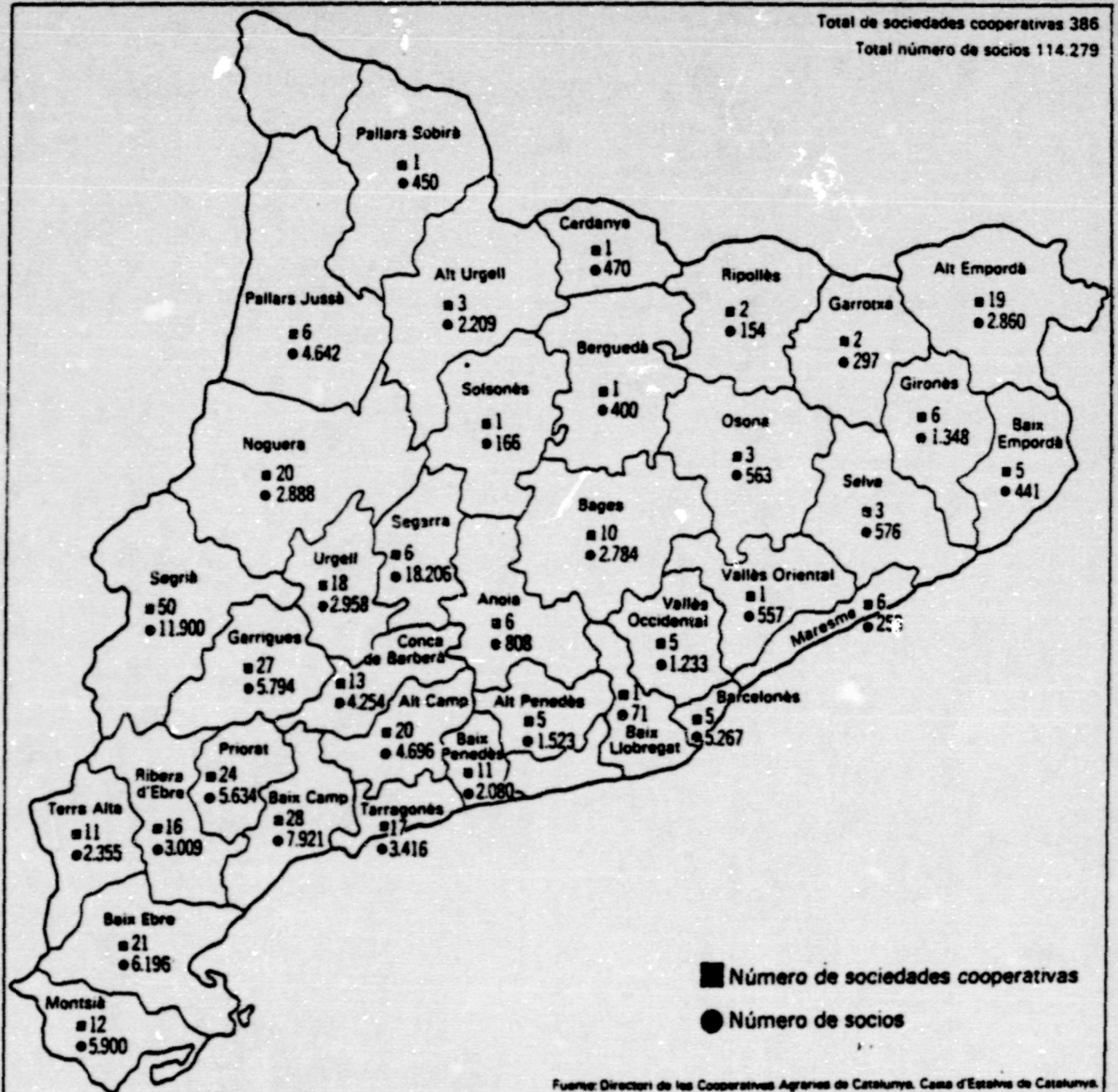
La distribució comarcal palesa un cop més la concentració, de cooperatives i socis, a les comarques Meridionals i de Ponent. El Segrià, amb la cinquantena de cooperatives, és la comarca amb la densitat més important, tot i que la proporció entre nombre de cooperatives i nombre de socis és més elevada -de l'àrea esmentada, és a dir deixant de banda el Barcelonès o el Vallès Oriental-, al Montsià, on la mitjana de socis per cooperativa és de 491. Els sectors vinícola, amb 162 cellers cooperatius, i fruiter, amb 62 entitats, són els que concentren el més gran nombre de societats cooperatives (23).

Les estadístiques, però, són l'arbre que ens amaga el bosc del cooperativisme agrari català. Un bosc, certament poblat, fins i tot centenari, però alhora format per entitats encarracades i escarransides, de poc volum econòmic. La majoria dels socis ja no viuen de la terra, la direcció és a mans de vells, que fan els comotes de la vella, a l'espera de la jubilació i el vuitanta per cent no facturen anualment més

DISTRIBUCION DE LAS SOCIEDADES COOPERATIVAS POR COMARCAS

Total de sociedades cooperativas 386

Total número de socios 114.279

FONT: A. CASANOVAS, p. 55

	Cooperatives	Socis
Alt Camp	20	4.696
Alt Empordà	19	2.860
Alt Penedès	5	1.523
Alt Urgell	3	2.209
Anoia	6	808
Bages	10	2.784
Baix Camp	28	7.921
Baix Ebre	21	6.196
Baix Empordà	5	441
Baix Llobregat	1	71
Baix Penedès	11	2.080
Barcelonès	5	5.267
Berguedà	1	400
Cerdanya	1	470
Conca de Barberà	13	4.254
Garrigues	27	5.794
Garrotxa	2	297
Gironès	6	1.348
Maresme	6	253
Montsià	12	5.900
Noguera	20	2.888
Osona	3	563
Pallars Jussà	6	4.642
Pallars Sobirà	1	450
Priorat	24	5.634
Ribera d'Ebre	16	3.009
Ripollès	2	154
Segarra	6	18.206
Segrià	50	11.900
Selva	3	576
Solsonès	1	166
Tarragonès	17	3.416
Terra Alta	11	2.355
Urgell	18	2.958
Vallès Occidental	5	1.233
Vallès Oriental	1	557
	<hr/>	<hr/>
	386	114.279

FONT: DIRECTORI DE LES COOPERATIVES AGRARIES DE CATALUNYA.

CAIXA D'ESTALVIS DE CATALUNYA.

CUADRO SINOPTICO DE LAS COOPERATIVAS AGRARIAS DE MONTAÑA EN CATALUÑA

Cooperativa	Localidad Año fundada	Número de socios	Latido 1/año	Montepiño 1/año	Ovino 1/año	Porcino 1/año	Servicios varios	Sociedad crédito	Nº de 1/año	Comercio	Varios 1/año
Cooperativa Leonesa del Cadi	San de Ugeit 1976	824	48.000.000 Latido: 100.000	500.000 Mont: 200.000	1.700.000						
San Leonesa	San de Ugeit 1971	1.117	21.000.000 Latido: 400.000	140.000 Mont: 117.000	2.203.000	Fue calificada como el año 1974					
Cooperativa del campo Pirenaico de la San O'Ugeit y comarca	San de Ugeit 1948	1.367	Prestan una asistencia con la pro-cadela y servicios del San Ugeit con un valor global aproximado de 400.000.000 de pesetas al año, con una producción de 3.000.000 de pascas al año								
Cooperativa del campo de Arzo de Segor y comarca	Arzo de Segor 1988	217				1.000.000	SI	SI	500.000	SI	500.000 miembros
Cooperativa del campo O'Ugeit y comarca	San: 1948	202				1.000.000	SI	SI		SI	500.000 miembros
Cooperativa del campo de la comarca O'Ugeit	Olas 1948	137				1.000.000	SI				
San Val O'En San	Olas 1971	140	1.000.000			1.000.000	SI			SI	
Cooperativa Agraria San Isidro Labrador	Vallfoguera del Ruyalis 1970	107				1.200.000					
Cooperativa Agraria Sobana	Sobana 1970	160				1.000.000	SI				
Cooperativa Leonesa Del Pallas	San 1922	400				1.700.000	SI - Destacan los servicios que presta en ropas, medicamentos, zapatos, artículos varios, etc.				
Cegarra	Trep 1970	2.002	1.000 1/año	700	4.000	25.000.000	SI	SI			
Cegarra	La Pella de Segor 1987	1.057	12.000.000								
Com. para Agraria Cerdana	Puigverd 1980	470	7.000.000			8.000.000	SI				
Cooperativa Agraria y Ganadera Bergale	Bergale 1970	400				1.000.000	SI				

FONT: J. GARCIA, p. 58

de tres-cents milions. Al costat d'aquesta tònica general, quantitativament parlant, han surtat, no sense entrebancs, determinades cooperatives de segon grau, fruit de la reconversió de les antigues Utecos, com ara la Unió Agrària Cooperativa de Reus (24), l'Agrupació de Cooperatives de les Terres de Lleida, l'Agrupació de Cooperatives de Girona i Barcelona Agrària, S. C.L.

Nogensmenys, cal assenyalar, així mateix, tot un seguit de cooperatives que han assolit consolidar-se en el mercat nacional i internacional amb un grau de competitivitat envejable. En primer lloc i destacada es situa la Cooperativa Agropecuària de Guissona, amb més de 17.000 socis, un miler de treballadors, i una facturació (sempre referida a l'any 1980) superior als 30.000 milions de pesetes, situant-se en un dels llocs preferents del rànking d'empreses catalanes i agro-alimentàries espanyoles. La segueixen "COPAGA" de Lleida amb 1.500 socis i una facturació per sobre els 20.000 milions de pesetes i la Cooperativa Agrícola Comarca del Reus, d'especialització avícola, amb 1.100 socis i més de 10.000 milions de pesetes.

En el sector vinícola destaca la Cooperativa Vinícola del Penedès (Covides), que amb els seus set-cents socis elabora prop de 160.000 hl. La Cooperativa de Fruites de Girona (Cofruji) elabora sucres a partir de la manipulació de més de 15.000 tones de peres i pomes. La Cambra Arrosera i Caixa Rural, Societat Cooperativa d'Ampostes, amb més de 3.500 socis, comercialitza el vuitanta per cent de l'arròs del Delta de l'Ebre. La reconversió i modernització també ha estat present a les cooperatives de muntanya, especialitzades en la llet i els seus derivats, així com en l'elaboració de pinsos. Del quadre següent destaquem l'empenta de la cooperativa pionera: la Cooperativa Llitera del Cadí, fundada a La Seu d'Urgell per Josep Zulueta l'any 1915.

Així, doncs, el paisatge del cooperativisme agrari català ha canviat radicalment en aquests darrers anys a l'ensiem de les transformacions econòmiques, socials i culturals del món rural. Tot és capgirat. Tanmateix, seria una bajanada cantar absoltes pel cooperativisme agrari com fugir d'estudi del crac de moltes cooperatives. La realitat, com sempre, és molt més complexa i amb una pluralitat d'opcions en joc. Hi han cooperatives que han fet salat, amb més passat que futur. I n'hi han d'altres que s'han adaptat a les noves circumstàncies i es preparen davant els nous reptes de la integració dins la Cee. Res de nou. Tot període de canvi profund es caracteritza per la transició entre el vell i nou estat de coses. I tot just ara som testimonis al camp català de l'exhauriment d'un model de cooperativisme centenari i el naixement d'un altre model cooperatiu ple de vida i, esperem-ho, tant reeixit i centenari com l'anterior. I, és clar, d'actituds contra qualsevol forma cooperativa.

Quin model cooperatiu morirà i quin neix, és a dir, quins elements desapareixen i quins els substitueixen? Qui és en contra del cooperativisme? Quins són els punts de resistència i els punts d'avenç? Com es planteja la pugna i quins sectors hi participen? Aquest són alguns dels interrogants que encara resten oberts i que cal respondre. Intentarem fer-ne cinc cèntims.

S'exhaureix el cooperativisme de concepció benèfica-paternalista o arrel catòlica. El cooperativisme que s'imposa és el de concepció empresarial, és a dir, competitiu i generador de beneficis. Sovint s'ha criticat, i amb raó, la manca d'agilitat de les cooperatives en la presa de decisions fruit del seu funcionament, gairebé assembleari, i estructura organitzativa. La gerència a mans d'una persona aliena a l'entitat, i la comunitat, és vista amb recel i la seva retribució considerada abusiva, si més no un greuge comparatiu. Comptat i debatut, es prefereix discutir i controlar tot el que afecta a la cooperativa a despit del ritme imposat pel la lògica actual del mercat i funcionament empresarial.

S'alcen veus contra l'igualitarisme d'un home (soci), un vot, car a moltes cooperatives la majoria de socis ja no hi viuen de la terra i posen pals a la roda a qualsevol intent de modernització, si més no d'inversió o capitalització. I es parla dels vots plurals bo i copiant el sistema de societats per accions. Paradoxalment allò que havia estat un element característic de la tradició revolucionària, avui esdevé fre al desenvolupament del cooperativisme a mans d'aquells que no obtenen les seves rendes de la producció agrària. La qüestió és, sense dubtes, delicada i el seu plantejament ha provocat, i provoca, reaccions i controvèrsies apassionades.

Al meu parer, la discussió fonamentalista o ideològica en abstracte és estèril. Cal replantejar en el nou context de concepció empresarial de les cooperatives els principis democràtics i solidaris que l'inspiren. En aquest sentit, tant just és reivindicar el dret de portes obertes de les cooperatives com el dret de decisió d'aquells que han apostat per viure de la terra. Al capdavant, la tradició igualitarista té dos vertents: la universal, tothom té dret a uns mínims, i la meritocràtica, determinats drets són fruit de determinats mèrits. Els pagesos, recordem, reclamaven el dret a la possessió de la terra conreada, és a dir, la terra pel qui la treballa. Sembla, doncs, de rebut que el futur de les cooperatives estigui en mans d'aquells que volen viure de la terra i que la resta pugui gaudir de les aventatges del sistema cooperatiu.

El desenvolupament del cooperativisme va lligat a la situació de les explotacions familiars i, per tant, de la seva viabilitat depèn en bona mesura el seu futur. Ja n'hem parlat de l'atzucac en què es troben les explotacions familiars agràries. Ara només volem subratllar el seu nexa.

"El cooperativisme agrari juga un rol d'acoblament entre una producció agrària basada en explotacions familiars (i, per tant, no estrictament capitalista) i un sector industrial agro-alimentari o comercial de capital privat, i a vegades multinacional. L'efecte d'aquest rol és el de facilitar la supervivència i/o l'evolució d'explotacions familiars que, d'altra manera, canvien fàcilment en la marginalitat". (M. BAINAT, p. 7).

S'exhaureix el concepte cooperativa com una institució aglutinadora de tot el poble i s'imposa la cooperativa com una empresa encarrilada fonamentalment a la realització d'una activitat econòmica en benefici dels seus associats. Recordem que la cooperativa com la parròquia havia jugat un paper essencial en la vertebració social de la comunitat rural. Al redós de la cooperativa sorgien les seccions recreatives i culturals, l'organització de les festes i la formació cultural, des del teatre fins a les conferències o l'obertura de biblioteques. Les cooperatives han estat la principal escola de participació democràtica i de formació cívica del món rural. Avui amb prou feines poden garantir l'orquestra de la festa major o el cinema dominical. La penetració de la cultura urbana i les transformacions socials consegüents ha desplaçat la cooperativa del centre de les relacions socials. Aquesta és l'exigència del pas de pagesos a ciutadans.

La lògica econòmica, tot seguit l'exemple de l'Europa comunitària, imposa la desaparició de les petites cooperatives locals i la concentració, en el millor dels casos, en cooperatives de segon grau d'elaboració i comercialització. Ara les cooperatives, des d'aquesta posició inequívocament professionalitzada, poden esdevenir escola de formació empresarial dels pagesos, de participació i coresponsabilització. En altres paraules, la formació democràtica dels pagesos passa en aquests moments per la seva preparació en la gestió econòmica empresarial. Aquesta és l'exigència, si més no, del pas de pagesos a agricultors.

La Conca de Barberà, tal com hem vist, fou el bressol del cooperativisme agrari català. Cert anys després, les seves cooperatives fan figa i podríem escriure la crònica d'una mort anunciada. Han fracassat en el seu intent de bastir una cooperativa de segon grau. Els "chatarreros" (25) han obert les portes a la iniciativa privada, que hores d'ara ha instal·lat diverses plantes embotelladores. Tot indica que a curt termini la comercialització del vi de la conca, que fins ara era totalment a mans de les cooperatives, passarà, en bona mesura, a mans privades. La

centenària Societat de Barberà viu moments d'angoixa amb la fuga d'un bon nombre de socis. D'altres són a punt de tancar portes. D'altres cedeixen els cups a particulars (ves per on a l'inrevés respecte a inicis del segle quan eren els propietaris qui llogaven els cups als pagesos), els quals sovint aprofiten l'avinentesa per a omplir-los de vi procedent d'altres indrets i vendre'ls a les empreses de cava del Penedès. I d'altres, en el darrer intent de conservar l'estructura cooperativa, han apostat per integrar-se a la xarxa comercial de Coides. Tot plegat misèria. El problema, és clar, la manca de sang jove disposada a tirar endavant les explotacions familiars.

L'exemple de la Conca de Barberà ens serveix per a il·lustrar el capgirament del moviment cooperatiu agrari català però no és representatiu de l'estat actual del cooperativisme. Hi han zones i sectors -d'agricultura intensiva i especialitzada, preferentment lligats a la ramaderia, la fruita, hortalises i flors- de gran dinamisme, amb gestió professionalitzada i sanejament econòmic. Avui per avui, el moviment cooperatiu representa el 30% de la producció agrària de Catalunya i canalitza del 10 al 15 per cent de la comercialització. La Generalitat de Catalunya ha previst invertir 10.000 milions de pessetes en la reorganització de les cooperatives amb la perspectiva de l'entrada en vigor de l'Acta Unica Europea, el gener de 1993. La distribució anunciada pel conseller Miró i Ardèvol és, aproximadament, la següent: 3.680 milions per a diferents grups cooperatius, 2.050 per a les comissions sectorials de les cooperatives, 1.500 per a la creació de canals de comercialització, 235 per a estudis i plans d'actuació i un centenar per a estudis de grups i comissions. Tot amb tot, aquesta quantitat només representa una quarta o cinquena part de les inversions necessàries per a la seva adequació i adaptació a la competitivitat comunitària. La fusió de cooperatives, l'especialització, les cadenes de transformació, la concentració i orientació de l'oferta són alguns dels elements que s'assenyalen en la perspectiva de reorganització del sector cooperatiu agrari.

Als pregoners de l'ensulsiada del cooperativisme i de la liberalització empresarial del sector només cal remetre'ls a la realitat de països econòmicament desenvolupats com el Canadà, on el 75% del blat és comercialitzat per les cooperatives, o de la Cee. Sense pretendre ser exhaustius podem citar alguns exemples de la comercialització de diferents productes a través de les cooperatives en els països comunitaris: a Bèlgica, el 75% de la llet i derivats; a Holanda, el 100% de la patata i el 83% de les fruites i llegums; a Luxemburg, el 95% de les llevors i patates; a Dinamarca, el 90% de la producció de permil; a Irlanda, el 100% de la recollida de la llet per a la seva transformació; a Grècia, el 50% de l'alimentació del bestiar i el 45% del vi; a Alemanya, el 78% de la llet i el 51% de la venda dels

cereals; a Itàlia, el 60% de les grases i cereals i el 48% de la mantega; i a França, el 78% de la recollida de cereals i el 88% de la transformació d'algunes fruites (F. SALINAS, p. 130).

Així, doncs, s'ha exhaurit un model cooperatiu centenari però alhora neix i es desenvolupa un de nou. El cooperativisme agrari, lligat a les explotacions familiars, intenta renovar-se i és la millor prova de la seva vitalitat.

Notes Capítol XI: el Moviment Cooperatiu Agrari.

1) FEDERACIO AGRICOLA CATALANO-BALEAR, XII Congrés celebrat a la ciutat de Tarragona els dies 30 y 31 de maig y 1 de juny del any 1910, Tarragona, 1910, p. 59. Segons J.M. Rendé(1923) és en la ramaderia on es troben les primeres manifestacions d'associació mutualista i de pràctica cooperativa:

"(...) en un dels poblets propers a Sort hi vaig veure un vedell jove preciós; un bell exemplar que em va cridar l'atenció per la seva constitució ferma i robusta i per la bella proporció de tots els seus components. Vaig volguer-lo adquirir i en parlar amb el ramader que el posseïa i preguntar-li el preu que en demanava, me va respondre que si b'ell era l'amo del vedell, no estava pas autoritzat per vendre'l sense abans consultar-ho a l'alcalde del poble.

Em va sorprendre la resposta i vaig interessar una explicació que de bon grat me va donar el ramader.

"Als petits ramaders -e.n deia- se'ns fa completament impossible adquirir i sostenir un toro de bones condicions per la cobrició de tres o quatre vaques que podem posseir uns amb altres (...) Per a salvar això, entre tot el poble tenim un exemplar i tots els petits ramaders se'n serveixen per a llurs vaques.

I perquè no ens quedem mai sense i el poguem renovar amb certa freqüència, quan un de nosaltres té un exemplar notable, venim obligats a denunciar-lo a l'alcaldia i aquesta té el dret de mateig. De manera que quan és denunciat no el podem vendre sense abans oferir-lo al poble."

I com insistís jo amb veritable interès en demanar-li més explicacions, me va dir que durant l'estiu es mantenia d'herba tendra que pasturava junt amb els remats del poble i a l'hivern, cada ramader aportava una quantitat d'herba seca, proporcionat al nombre de vaques que solia sostenir. I d'aquella institució, no en recordava pas ningú del poble el seu origen..."

2) En el capítol anterior hem esmentat l'extensió de la Federació de Treballadors Agrícoles, de bracet dels republicans federals, a la dècada dels noranta, al voltant de vuitanta poblacions. Tot amb tot, en aquest capítol hem optat per centrar-nos, malgrat les dificultats sovint esmentades, en les societats pageses i no tant en les seccions de sindicats de classe. En altres paraules, hem donat prioritat al fenomen associatiu arrelat i durader obviant l'etiqueta política dels diferents períodes. La línia

ideològica divisoria en aquest apartat és a grans trets la via de legalització de les entitats agràries a través de la Llei d'associacions de 1887 o bé la Llei de sindicats agrícoles de 1906.

3) Referent al cas de la Societat de Barberà de la Conca ja n'he parlat abastament en diferents treballs, articles i comunicacions. Vegeu, entre d'altres, "El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà" a "ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA", núm 5, pp. 133-155.

4) A Itàlia el socialisme espanyol, en primer lloc, les cooperatives de treball a la vall del Po, la zona que més ràpidament penetrà el capitalisme al camp. L'any 1883 es creava "L'Associazione generale degli Operai Braccianti di Ravenna" (legalitzada el 1886), que en poc temps aplegà tres mil associats. L'actitud decidida d'Andrea Costa i de Nullo Baldini facilità l'extensió de les cooperatives de jornalers per tota l'Emilia-Romagna i, posteriorment, de pagesos per les zones de petits propietaris i parcers. Aquest fet provocà la dicotomia entre les cooperatives "rosse" (socialistes) i les "bianche" (catòliques, de gran importància les caixes rurals). Geogràficament, les cooperatives "bianche" eren hegemòniques al Vèneto i les "rosse" a l'Emilia-Romagna, Le Marche, Umbria i Toscana.

5) Hi estigueren degudament representades les següents entitats: Iacsi, Cambra Agrícola de Tortosa, Cambra Agrícola de la Celleria i comarca, l'Associació de Propietaris del Vallès (Granillers), el centre Agrícola del Pla del Penedès, Cambra Agrícola del Penedès (Vilafranca), el Foment de la Indústria, Comerç i Propietat de Girona, l'Associació d'Agricultors de l'Arboç del Penedès, Cambra Agrícola de Lleida, la Unió Agrícola de Manresa i comarca, l'Associació Agrícola de Reus, la lliga de Productors de Vilanova i comarca, el Círcul Agrícola Mercantil de Puigcerdà, Cambra Agrícola de Maldà, Ateneu Barcelonès i Cambra Agrícola de Catalunya. ("REVISTA DEL IACSI", 15-IV-1899)

6) La "Unión Agraria Española" es constituí a darreries de març de 1903 en el local de la "Asociación de Agricultores de España" amb la representació de les següents federacions: Catalano-Balear (Barcelona), Bètica-Extremenya i Canaria (Madrid), Llevant (València), Castella la Vella (Valladolid), Castella la Nova (Madrid). L'acta de la conferència constituent diu en l'article segon: "Que los Respectivos

reglamentos de estas Federaciones están conformados con el de la Federación Catalana-Balear, fechado el 27 de febrero de 1899; que todas tienen el propósito de relacionarse entre sí, constituyendo la Unión Agraria Española sobre las bases generales propuestas á este fin, por la cámara Agrícola de Córdoba con fecha de 31 de diciembre de 1900 y la división territorial propuesta por la Cámara Agrícola de Tortosa en 1 de febrero de 1901, y que al efecto han sido comisionados los conferenciantes, con el encargo de redactar un proyecto de reglamento general en que resulten adaptados los respectivos Reglamentos de todas las Federaciones" (J. MA. PONS I CAMARASA, pp. 567-568, nota 164)

7) Vegeu si llistat d'entitats adherides el 1909 a la fi de l'apartat.

8) Aquest any la Junta directiva era formada per: Firmo De Casanova, president; Josep Oriol Marrugat, vice-president; Josep Gassó, tresorer; Josep Cirera, comptador; Mn. Ramon Fort i Mn. Josep M. Rovira, vocals; i Mn. Joan Ros, conciliari. El local social fou traslladat al carrer de la Ciutat, núm 5.

9) A l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles, des de 1895 a 1909, feren el peritatge 597 minyons, acabaren els estudis 56 capatassos, es titularen de 1903 a 1909, 106 avicultors; de 1895 a 1909 sortiren 665 empeltadors i en el mateix temps 30 sericultors. Total, 1.552 matriculats. A l'Escola Superior d'Agricultura, entre 1912 i 1923, el nombre de matriculats per a obtenir el grau d'enginyer agrícola fou de 464 (J. DE CAMPS I ARBOIX, 1969, pp. 134 i 233).

10) Josep M. Rendé país, tant en la seva tasca agrària com política, les contradiccions inherents de la seva condició com a propietari i de les seves propostes socials profundament reformistes. L'any 1919 decidí presentar-se a les eleccions a diputat a Corts pel districte Valls-Montblanc dins d'una candidatura unitària de tots els catalanistes anomenada "agrària-nacionalista", abonada per la poderosa Federació Agrícola, la Lliga i els republicans unionistes. Tanmateix, fou derrotat per tres-cents vots pel candidat dinàstic-maunista. Les raons de l'ensulsiada, explicades per ell mateix, obelren a la presència d'una candidatura socialista i els vots aconseguits per aquesta entre els pagesos, principalment de

Barberà, Blancafort i Montblanc. Rendé havia fet salat, les societats pageses, després del 1917, havien decidit desempallegar-se de la tutela política de la burgesia reformista.

Amargat i decebut per la crisi interna de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, a partir de 1922, i la Dictadura de Primo de Rivera, morí prematurament, als 48 anys, el 6 de juny de 1925.

11) La fassina cooperativa de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà seguí el model de la del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell. Aquesta darrera fou inaugurada amb un gran àpat el 28 de març de 1918 i comptava amb 1.500 socis dels següents pobles: S. Andreu de la Barca, Martorell, Gelida, Cervelló, Esparraguera, S. Esteve Sesrovires, Collbató, La Beguda, Bruc, Piera, Hostalets de Pierola, Abrera, Olesa de Montserrat, S. Llorenç d'Hortons, Masquefa, Ullastrell, S. Sadurní d'Anoia, Castellví de Rosanes, Vallbona, Pallejà i Lavern ("AGRICULTURA", 5-V-1918).

12) A aquestes federacions caldria afegir les catòliques-confessionals no citades. Referent a la Federació de l'Alt Camp em trobat un document en el Registre del Govern Civil de Tarragona que ens indica l'existència d'una Federació al Camp de Tarragona, segurament de la corda de les catòliques. Francesc Gassó, en qualitat de la "Federación de Sindicatos Agrícolas del Campo de Tarragona" (registrada el gener de 1919), demana el canvi de nom de la "Federación Agrícola del Alto Campo de Tarragona" (registrada el febrer de 1920) per tal d'evitar els perjudicis derivats de la confusió de noms.

La Federació de l'Alt Camp era formada per les següents entitats agrícoles: Cambra Agrícola de Valls, Sindicat Agrícola de Valls, Sindicat Obrer Agrícola de Valls, Sindicat Agrícola Vila-rodonà, Sindicat Agrícola de Santes Creus, Sindicat Agrícola de Rodonyà, Sindicat Agrícola de Vallmoll, Sindicat Agrícola (popular) de Nulles, i els sindicats agrícoles i caixes rurals del Pla de Cabra (Santamaria), Alió, Nulles, Figuerola i Aiguamúrcia. El president era Pau Robert de Vila-rodonà.

D'una altra banda el portanveu de la Federació Regional de Cooperatives Catalanes ens dona la notícia de l'existència de la Federació de Cooperatives i Sindicats Agrícoles del Penedès. La Junta Directiva, el 1922, era formada per

Josep Font de S. Martí Surroca, Joan Suriol de Viloví, Amadeu Parellada de S. Cugat Sesgarigues i Joan Bricallé de Font-rubí ("ACCION COOPERATIVISTA", 15-II-1922).

13) La xifra de 520 sindicats agrícoles adherits a la Usa ens sembla del tot exagerada. El mateix Enric Sala, un dels dirigents de la Usa, donarà la xifra de 200 a darreries del 1932: "Hay en Cataluña más de mil asociaciones registradas como Sindicatos Agrícolas; adheridos a la U.S.A. de Cataluña hay más de doscientos" ("PAGESIA", 19-XI-1932). Fins i tot afegint els 150 de la Usp, la suma no passaria dels quatre-cents. Al marge d'estadístiques, la realitat és que quantitativament la seva representació és molt nombrosa i qualitativament molt important. Per citar només un parell de casos, podem esmentar el Sindicat Agrícola de Guissona amb un volum de negocis, el 1931, al voltant dels disset milions de pessetes, i el Sindicat de Cervera i Comarca que arribà, el mateix any, als quaranta milions de pessetes.

14) La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral, presidida per Pere Cabot i Puig, aplegava els sindicats agrícoles de: S. Martí de Provençals, Badaiona i Canyet, Tiana, Masnou, Cabrils, Alella, Teià, Premià de Mar, Argentona, Vilassar, Mataró, Orrius, Dos-rius, S. Andreu de Llavaneres, Arenys de Munt, Arenys de Mar, S. Vicenç de Llavaneres, S. Pol, Canet, Calella, Pineda, Malgrat, Lloret de Mar, S. Feliu de Guixols, Tordera, Montornés, Caldes, La Roca, S. Cebrià de Vallalta i Blanes.

15) Els presidents de la Usa foren succesivament: Francesc Santacana (1931-32), Carles Jordà (1933-35), Pere Cabot (1935-36) i Ferran Zulueta (de juliola a desembre de 1936).

16) A darreries de 1932, els socis de la mutualitat eren escampats en un centenar de pobles, principalment de les comarques veïnes a la ciutat de Barcelona i de la Terra Ferma. La mútua d'assegurances cobria, segons el balanç de 1932, 9.472 hectàries de conreu, 6.832 pagesos i 12.237 caps de bestiar. El nombre d'accidents laborals comptabilitzats és de 108 i destaquem el 30% produïts pels animals de tir o vehicles i un altre 10% per anar d'escalç. ("PAGESIA", 31-XII-1932)

17) Segons el portarveu de la Usa, "PAGESIA"(1-X-1932), dels noranta sindicats existents a la província de Lleida, la meitat eren afiliats a la Usa. A continuació reproduïm el llistat del sindicats socis de la Regió VIII adherits a la Usa elaborat a partir del cens estadístic realitzat pel Ministerio de Agricultura.

Les Garrigues

L'Oliva Arbequina d'Arbeca.....	420
El Pla d'Urgell, Borges Blanques.....	410
La Pobleta de la Granadella.....	88
Arbeca Nova.....	170
Sant Isidre, La Floresta.....	36
Puig-grós.....	23

Noguera

Bellcaire d'Urgell i Comarca.....	84
Montgai.....	57
Unió d'Agricultors, Ponts.....	58
Castelló de Farfanya.....	106
Algerri.....	122
Vallfogona de Balaguer.....	65
Linyola.....	134
Menàrguens.....	86

Segarra

Cervera i Comarca..... 1.530

Guissona i Comarca..... 1.820

Segrià

Almatret..... 65

Mollerussa i Comarca..... 56

Cellers Vinícoles, El Palau d'Anglesola 132

Agrícola Pràctica, Lleida..... 1.000

Seròs..... 342

La Granja d'Escarp..... 115

Almenarense, Almenar..... 52

Almacelles..... 197

Vilanova de Segrià..... 99

Urgell

Agramunt i Comarca..... 475

Bellpuig d'Urgell..... 65

Maldà..... 127

Verdú..... 189

Barbens..... 155

Ivars d'Urgell.....	-
Agrupació Agrícola Tagarina.....	68
Catòlic de Tàrraga.....	92
Treballadors de Guimerà.....	-

FONT: J. BARRULL, 1986, pp. 176-177. Els sindicats d'Ivars d'Urgell i de Guimerà no figuren en el cens de 1933 ni en el de 1934.

18) El març de 1938 es constituí la Fesac de la Segarra, una de les darreres comarcals que en mancava ("TERRA LLIURE", 25-III-1938).

19) Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939, Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Direcció General de Cooperatives, 1984. En els diferents llistats publicats, segons la situació actual de cadascú, es citen els següents sindicats agrícoles: Avinyonet, Batea, Bellvei del Penedès, Bonastre, Caldes de Montbui, Constantí, Fontrubí, Hostalets de Pierola, Jorba, Linyola, Mediona, Moja, El Montmell, Olesa de Bonesvalls, Pla del Penedès, Porrera, La Roca del Vallès, S. Sadurní d'Anoia, Salomó, Torrelameu, Ullastrell.

20) L'Estatut Fiscal de les empreses cooperatives introduïa importants modificacions en el tractament fiscal de les cooperatives respecte al marc legal establert en la Llei de 1942 i el Reglament de 1943. Les cooperatives, respecte al tractament fiscal, venien classificades en "protegides" i "no protegides". La majoria de cooperatives catalanes, atenent els criteris establerts, podien acollir-se a la consideració de "protegides". (vegeu C. ROMERO, pp. 43-44)

21) La data de presentació es situa entre els anys 1975-77 i la seva publicació, a cura de la Fundació Roca i Galès, el 1978. Tot fa pensar, però, que les dades són les del cens oficial referit al 31 de desembre de 1969, amb una rectificació substancial pel que fa a la província de Lleida:

CENS COOPERATIU AGRARI EL 31 DE DESEMBRE DE 1969

	Cooperatives			Total (1)	socs
	Provin.	Comarcals	Locals		
Barcelona	4	8	39	52	8.471
Girona	2	6	66	75	8.557
Lleida	3	17	164	185	19.002
Tarragona	1	3	208	214	49.213
	10	34	477	526	95.243

1) Cal afegir una Unió Territorial (Uteco) a cada província i a una de tipus interterritorial a Tarragona.

FONT: F. SALINAS, p.46.

22) El cens del Departament de Treball i el Directori de la Fundació Roca i Galès coincideixen, a grans trets, amb el nombre de cooperatives, però divergeixen substancialment pel que fa al nombre de socis de la Memòria elaborada, amb data de 31 de desembre de 1982, per la Unió Nacional de Cooperatives del Camp (Unaco). Així, d'una banda, la resta de cooperatives en funcionament i les que han

deixat de funcionar (en el supòsit de poder fer aquesta operació) ens donaria una xifra de 410, és a dir, al voltant de les 400 que les dues altres fonts donen per bones. Tanmateix, el setanta-cinc mil socis d'aquesta Memòria queden molt lluny dels cent quinze mil del Directori. Personalment, donaria per bona la primera xifra, amatent, sobretot, al cens de població activa agrària del 1981, de cent mil i escaig; però les diferències més paleses a la província de Lleida, amb més actius agraris, ens obliguen a ser prudents i deixar obert l'interrogant. Els cens de la Unaco ens indica així mateix la data de fundació de les cooperatives. En aquest sentit, les deus terceres parts són constituïdes abans del 1961, la qual cosa palesa, d'una banda, la tradició, però, per l'altra, l'envelliment. Només Lleida, a la dècada dels setanta, manifesta un cert dinamisme amb la creació de trenta-vuit noves cooperatives.

CENS COOPERATIU AGRARI EL 31 DE DESEMBRE DE 1982

	Coop. en funcionament		Núm de Coop que NO func.	Data de constitució		
	Núm Coop.	Núm Socis		<1961	61-70	71-82
Barcelona	72	13.441	16	28	16	28
Girona	42	4.226	70	25	11	6
Lleida	199	14.198	-	143	18	38
Tarragona	191	43.102	8	149	23	19
	504	74.937	94	345	68	91

FONT: Idem, p. 50.

23) Com experiència única a Catalunya cal esmentar la Cooperativa del Camp d'Utilització de Maquinària Agrícola en Comú, al poble de Fals (municipi de Fonollosa, comarca del Bages), que a més a més de maquinària té una finca de 540 hectàries treballada en comú per tots els seus 40 socis, obtenint producció de la terra i alhora ramadera. (J. CASTAÑO, 1978)

24) Dels problemes d'aquestes cooperatives de segon grau podem citar, a tall d'exemple, el cas de la Unió Agrària Cooperativa de Reus, la qual, malgrat les quantioses subvencions per part de la Generalitat, no ha tingut més remei que vendre la Caixa Rural per a fer la viu-viu. I tot fa pensar que enguany (1989) no es menjarà els torrons, car està estudiant les propostes de compra de diferents multinacionals. Recordem que aquesta entitat aplega a 180 cooperatives, més enllà de l'estricta marc provincial, i diferents sectors d'activitat: oli, ramaderia porcina, vi, fruits secs, avicultura, arròs, pinso i cereals. L'any 1976 era situada en el número 23 del rànking de les empreses més importants de Catalunya.

25) La figura del "chatarrero" és la dels comerciants, preferentment del Penedès, que compren directament la producció de raïm als pagesos sense passar per les cooperatives. La manca de perspectives de futur de la majoria d'explotacions familiars i la situació difícil de les cooperatives facilita la tasca dels "chatarreros" bo i oferint preus superiors als de les cooperatives. Així, doncs, les cooperatives es trenquen i d'aquí pocs anys, ja sense la garantia de les cooperatives, els "chatarreros" podran imposar, a la baixa, el preu de compra. Tanmateix, els pagesos de la conca intenten treure la màxima rendibilitat a curt termini, car la seva perspectiva de futur no va més enllà d'uns quants anys, el temps que resta per la seva jubilació.

CAPITOL XII

ELS AGENTS DE CANVI

L'any 1977, el sociòleg nordamericà Eugen Weber publicava un llibre colpidor: Peasants into Frenchmen (The modernization of rural France 1870-1914) (1). La tesis era ben suggestiva: a partir del 1870 s'accelera el procés de "modernització" i "nacionalització" dels pagesos francesos i es clou d'una manera tràgica amb la guerra europea del 1914-1918. En aquesta data, segons Weber, els pagesos han esdevingut francesos, és a dir, ciutadans. En altres paraules, el món rural ha estat absorbit i afaïonat per la cultura -la llengua, la racionalitat econòmica, la percepció del món i les relacions socials- urbana i, concretament, de la covada a París.

"(...) il n'existe pas de périodes où des usages n'aient pas changé, mais "la nouveauté" c'est que les processus de renouvellement avait pris fin: les traditions périssaient et n'étaient pas remplacées; il n'y avait plus d'innovations spontanée dans les chmapagnes. Toute une mentalité se mourait, était "morte", au tournant du XIX siècle". (P. RAMBAUD, p. 112)

El segle de les llums i el desenvolupament de la ciència durant el Vuit-cents insemiñen l'esperit modern, de la nova civilització urbana. Un esperit, doncs, el de la modernitat, laic i basat en el principi axiomàtic de la superioritat de la raó. La Revolució del 1789 ho palesà en la famosa trilogia: "Liberté, Egalité, Fraternité". Llibertat, principalment individual, d'empresa, de mercat, de compra i venda de productes i força de treball; però, així mateix, de mobilitat, física i social, d'expressió i associació. Igualtat el neixement de les persones (tots som iguals), davant la llei i de concepció meritocràtica. Fraternitat contra la "paternitat" afaïonada pel

sentiment nacional i, més tard, de classe. Un esperit i uns principis que feien tremolar, si més no, els fonaments de les comunitats rurals. La saviesa sortia de l'àmbit de l'experiència i, per tant, del patrimoni dels més vells. La submissió a l'autoritat patriarcal era desplaçada i substituïda per la submissió a la nació. La possibilitat de canvi econòmic i social, en funció de la capacitat de cadascú, trencava un món estructurat rigidament i l'ètica de la supervivència. Ja no calia trobar tresors amagats ni la "bondat" del senyor per a sobreviure; ara era possible surar a partir de les habilitats pròpies i, molt especialment, de l'astúcia o la manca d'escrupols en els negocis.

Les noves relacions capitalistes, la industrialització i els canvis tecnològics en la producció agrària, transformaren les relacions de treball al camp bo i posant el dit a l'ull al concepte d'autoconsum i d'autoexplotació familiar. Els fills començaren a concebir el seu futur al marge de les estratègies familiars i, fins i tot, volgueren casar-se per "amor" desballestant l'acurada política matrimonial. La producció, les inversions, l'estratègia matrimonial, passà cada cop més pel sedàs de les necessitats del mercat. L'escolarització i difusió dels nous càlculs econòmics, de costos i de beneficis, imposà una nova racionalitat econòmica. Els nombres i la lletra esdevingueren els símbols de la nova cultura que venia a substituir el cop d'ull i l'oralitat de la cultura tradicional.

"Ecrire, c'est accéder à une forme d'abstraction, et plus encore écrire en français. Ce dernier comportement suppose un apprentissage gestuel inédit et l'acceptation d'un nouveau système de valeurs sociales. Notamment, l'écriture en français donnait accès aux affaires administratives. La III République exigea de tout fonctionnaire qu'il connaisse le français et les mesures nationales. Personnes et marchandises en "voyageant" détrônaient les parlers locaux. (...)

Car "la modernité, c'est l'écriture"; c'est par elle que la lecture peut devenir personnelle et que le groupe social commence à se désagréger au profit de l'individu. (...)

D'ailleurs, à la lecture et à l'écriture du français, il faut ajouter l'apprentissage du "calcul", dit universel et qui en fait est seulement français, que l'état impose pour réorganiser les particularismes locaux. Or, le calcul est d'abord une forme singulière de lecture de la réalité sociale". (Idem, pp.125-127)

L'ull calculador i dimensionador dels pagesos serà afaïçonat per la nova racionalitat econòmica, que l'allunya del paràmetre de la reproducció cíclica natural i familiar, cuadriculat pels nombres i les regles de la ciència matemàtica, i passat, al capdavant, pel porgador fred i inapel·lable del mercat. L'univers de les

explotacions agràries es desplaçarà del cap dels pagesos als llibres de comptabilitat. La jornada laboral s'expressarà en hores de rellotge i no solars; la mecanització deixarà enrera el "jornal" de terra; la bona collita dependrà dels preus de mercat més que no pas dels fenòmens atmosfèrics; les inversions seran mesurades no en força de treball sinó en crèdits manlevats.... Els pagesos, en definitiva, deixaran de guaitar el cel per a fixar-se en els nombres dels comptes corrents.

L'Estat francès tindrà cura de crear una xarxa àmplia i atapeïda d'escoles pertot i de fer obligatori i gratuït l'ensenyament primari amb la finalitat d'instruir els pagesos en francesos, és a dir, d'imposar un model uniforme de ciutadans d'un sol país, d'una sola comunitat nacional. L'escola serà el principal cavall de Troia de la civilització urbana en el món rural.

"(...) l'école s'est mise à fournir une cultura que l'Etat disait nationale. Une nouvelle étape sera encore franchie quand le Ministère de l'instruction publique se transformera en Ministère de l'Education nationale. On connaît insuffisamment les causes et les effets de la mutation sémantique; elle serait à étudier. "La société éduquée, souligne E. Weber, et l'école instruit (même, elle fournit) une contre-éducation, parce que l'éducation de la société locale ne coïncide pas avec celle exigée pour créer une société nationale". L'école n'était pas conçue pour valoriser les travailleurs de la terre. Au lieu de "fédérer", pour emprunter un terme à P.-J. Proudhon, les savoirs locaux, elle les ignorait pour les discréditer. Elle voulait faire apprécier ce que faisait l'Etat et faire accepter son ordre social. N'y eut-il pas comme une confusion savamment entretenue: au lieu de faire des paysans instruits, tout se conjugua pour en faire d'abord des Français, plus sujets de l'Etat que citoyens à partir de leur démocratie locale? Il y avait comme un parasitage dans l'école: son but ultime était de "faire" la France selon un modèle pensé à partir de l'Etat centralisateur". (Idem, pp. 137-138)

El servei militar obligatori és un altre agent de canvi i de transformació de primera magnitud. En aquest sentit, el servei militar obligatori cal contemplar-lo en tres dimensions: en primer lloc, la fraternitat nacional; en segon lloc, la instrucció ciutadana; i en tercer lloc, el contacte amb el món urbà. El servei militar palesa amb tots els ets i uts el pas de la solidaritat familiar a la solidaritat nacional. L'Estat s'atribueix la potestat, abans a mans de l'autoritat paterna, de fer lluitar i morir, si s'escau, els joves. Al capdavall, la concepció de la pàtria s'ha modificat, ara la pàtria és la nació. El servei militar obligatori fa de sedàs d'aquells que s'han escolat de la instrucció primària. L'any 1872 s'imposa per decret un any suplementari a tots els analfabets. L'esperit de la llei no és tant la de sancionar, castigar, com el de facilitar el certificat d'estudis primaris a tothom. En altres paraules, a través de

l'escola o el servei militar (fixem-nos: tots dos obligatoris) s'adequa els joves a la nova civilització urbana (resten al marge, és clar, les noies; però aquestes són figures d'un altre paner). I en darrer lloc, el servei militar, arrenca els joves pagesos del seu món i els fa entrar en contacte amb el món urbà. Coneixerà i viuen a les ciutats i amb ciutadans i en són seduits. Molts, després del servei militar, ja no tornaran al camp. I, d'aquesta manera, el servei militar és un dels catalitzadors més importants de l'èxode rural. La mort als camps de batalla -com esdevingué durant la guerra europea del 1914-18- és un altre factor, que també cal analitzar i comptabilitzar, de la pèrdua d'actius agraris.

Els agents de canvi colpejaran fonamentalment els joves i, per tant, aquests esdevenen el fil conductor de la penetració de la "modernitat" i "nacionalització" de les comunitats rurals. Al costat dels agents imposats de forma obligatòria per l'Estat, com ara l'escola i el servei militar, podem afegir d'altres de voluntaris que són tant o més eficients per a articular, i en bona mesura subordinar, el camp amb la ciutat. Ens referim, fonamentalment, al sindicalisme de classe i els partits polítics. En aquest sentit, la solidaritat familiar és substituïda per la solidaritat de classe i l'obediència paterna per l'obediència als dirigents de l'organització sindical o política.

Si la consciència nacional genera la simpatia col·lectiva dels reconeguts com a iguals enfront dels considerats diferents i, sovint, adversaris; la consciència de classe provoca, així mateix, una altra divisió de trinxeres que cohesiona un col·lectiu enfront d'un altre, percebut com a antagònic. Tot amb tot, "nació" i "classe" s'oposaran a "família" i trencaran les regles del joc del món rural. La identitat nacional generarà una unitat d'esperit i de sentiment, és a dir, una unitat cultural. La identitat de classe desenvoluparà una altra unitat cultural que depassarà el marc estricte de la comunitat rural i, fins i tot, de la comunitat nacional. Es, ben segur, en aquest nou marc on cal situar l'origen i el desenvolupament de les organitzacions juvenils nacionals i de classe i, més enllà, el protagonisme dels joves al llarg del segle XX.

A cavall de segle, doncs, emergeix amb empenta la nova societat enlluernada per la ciutat i el desenvolupament del model urbà-industrial. I el món rural fa figa. Neix la societat de masses, estandaritzada, homogeneïtzada, classificada... I el concepte tradicional de família va mal borràs. La nova societat és seduïda pel mite cultural i biològic de la joventut. I els vells són desplaçats a les golfes. Els joves palesen l'antinòmia entre el "vell" i el "nou", entre el passat i el futur, entre la cultura rural i la cultura urbana.

La pràctica i admiració esportiva sintetitza els nous valors socials basats en el dinamisme, la competitivitat, la força, l'agilitat... la joventut. L'any 1896 s'organitzen els primers jocs olímpics de l'era moderna; el 1900 neix la Copa Davis de tennis; el 1902 comença el Grand Prix; el 1904 s'inicia la "Football Cup"; el 1906 prèn la sortida el Tour de França...

Els joves surten de l'esfera familiar i són patrimoni de l'Estat, de la nació, dels moviments i organitzacions polítiques, de la nova societat de consum. La joventut serà com un xiclet a la boca de Iothem, que s'infla com un gall dindi, que s'estira i s'armonsa al gust del consumidor i que, després de mastegar-lo fins xuclar-lo tot el sabor, se'l escupeix a un racó. Els joves seran cridats i esperonats, per tots els costats, a lluitar i morir. Són la punta de llança, la palanca que canviarà el món de casa. Veiem una proclama de la nostra ocellita. L'autor és Alejandro Lerroux, "Emperador del Paral·lel"; el títol: "La rebeldia"; la data: el sis de juliol del 1907:

"Rebelaos contra todo: no hay nada ó casi nada bueno. Rebelaos contra todos: no hay nadie ó casi nadie justo.

Si os sale al camino un mozo y os dice: jóvenes, respetad á los viejos, decidle: mozo. entierra á tus muertos, donde no les profanen los vivos. (...)

Sed arrogantes como si no hubiera en el mundo nada ni nadie más fuerte que vosotros. No lo hay. (...)

Sed osados y valerosos, como si tuviéseis atadas á vuestros pies la Victoria y la Muerte.

Sois la vida que se renueva, la naturaleza que triunfa, el pensamiento que ilumina, la voluntad que crea, el amor eterno... (...)

Jóvenes bárbaros de hoy, entrad á saco en la civilización decadente y miserabia de este país sin ventura, destruid sus templos, acabad con los dioses, alzad el velo de las novicias y elevadlas á la categoría de madres para virilizar la especie, penetrad en los registros de la propiedad y haced hogueras con sus papeles para que el fuego purifique la infame organización social, entrad en los hogares humildes y levantad legiones de proletarios, para que el mundo tiemble ante sus jueces despiertos.

Hay que hacerlo todo nuevo (...) con todos vuestros bríos juveniles (...) No os detençais ni ante los sepulcros ni ante los altares. No hay nada sagrado en la tierra, más que la tierra y vosotros que la fecundaréis con vuestra ciencia, con vuestro trabajo, con vuestros amores...".

Recapitem: la penetració del capitalisme al món rural no té solament la dimensió econòmica -integració al mercat, especialització, acumulació de capital- i la social -diferenciació de les classes al si del camperolat-, sinó també una dimensió ideològica: "nuevas expectativas de vida o de comportamiento inculcadas a partir de los medios de comunicación de masa, la educación escolar o a partir de las nuevas relaciones sociales" (J. CONTRERAS). En aquest darrer capítol volem treure al ball als agents de canvi, els protagonistes de la transformació (destrucció) del món rural català. L'èxode rural, el sindicalisme (i els partits polítics) i el cooperativisme han estat, sens dubtes, uns dels més importants, dels quals hem parlat abastament en els anteriors capítols. En el present ens referirem a l'escolarització, als mitjans de transport i comunicació de masses afaiçonats per la cultura de l'oci i del consumisme. I, en primer lloc, al rovell de l'ou i motor de canvi: la ciutat, la qual amb la seva ombra cada cop més estirada ha planejat al llarg de totes aquestes pàgines.

* L'antinòmia ciutat-camp

En un principi foren el camp i la ciutat. Antinòmics, perfectament delimitats. El camp sense portes i la ciutat amb muralles. El camp gran, immens, i la ciutat petita, limitada. El camp dels senyors i els serfs, llargament feudal. La ciutat dels menestrals i els burgesos, gresol de llibertats. Al camp només hi havia boscos, agricultura, ramaderia i animals silvestres. A la ciutat hi havia indústria, comerç i serveis. El camp dels senyors fixava els pagesos a la terra i prohibia la seva mobilitat (els únics que anaven d'un lloc cap altre, i per això eren considerats perillosos, eren els gitanos). La ciutat dels senyors tenia els seus límits físics, infranquejables, sense necessitat de norma i pla. La ciutat burgesa derrocà les muralles i féu desaparèixer tots els límits de la ciutat. El lliurecanvisme necessitava suprimir barreres i fronteres.

Les ciutats creixeran de mida i, per tant, les necessitats de tenir-les de queviures. En la imatge camperola, la ciutat és un pou sense fons, un forn insaciable de productes agraris; la foguera de les vanitats, del pecat. L'infern, comptat i debatut. En canvi, per la burgesia, la ciutat és el principi dinàmic del "progrés", del desenvolupament del mercat i del consum com una recompensa i no pas el preu d'una subordinació als senyors. En efecte, el desenvolupament del capitalisme anirà de bracet amb el desenvolupament de la civilització urbana i dels

principis de la llibertat de mercat. Braudel ho afirmava categòricament: "capitalisme i ciutats són essencialment la mateixa cosa en el món occidental". A partir d'aquesta premissa la conclusió és òbvia: la burgesia urbana és l'única força dinàmica, el principi, a través del mercat, de tot canvi. I, és clar, ja tenim la troca enredada, si més no referida a la transició del feudalisme al capitalisme. L'expansió urbana i del mercat és el "Deus ex machina" de la dissolució del mode de producció feudal i la instauració d'un altre, el capitalista, basat en el capital i el treball assalariat? Però les ciutats i el mercat han existit gairebé sempre, si més no en d'altres modes de producció, i de la seva activitat no ha esdevingut sempre la formació d'un mode de producció capitalista. Marx apuntaria al Grundrisse:

"La història antiga clàssica és història urbana, però de ciutats basades sobre la propietat de la terra i l'agricultura; la història asiàtica és una mena d'unitat indiferent de ciutat i camp (en aquest cas les ciutats veritablement gams deuen ésser considerades simplement com a campament senyorial, com una superfetació sobre l'estructura pròpiament econòmica); l'Edat Mitjana (època germànica) neix de la terra com seu de la història, el qual desenvolupament posterior esdevé una contraposició entre ciutat i camp; la moderna és urbanització del camp, no, com entre els antics, ruralització de la ciutat".

John Merrington arrenca d'aquesta cita de Marx per a exposar la seva tesi de que el capitalisme mercantil té efectes dissolvents dins del mode producció feudal però, per si sols, insuficients per a explicar la transició al capitalisme. Aquesta és la seva posició en el debat Dobb-Sweezy:

"De ahí que el "capitalismo" urbano fuera, a un mismo tiempo, interior y exterior al modo de producción feudal, o, para ser más precisos, que su interioridad fuera la condición de su exterioridad (...) Lejos de la inmovilidad, lejos de ser exclusivamente "rural", el feudalismo fue el primer modo de producción en la historia que, gracias a la auténtica ausencia de soberanía dentro del mismo, asignó un lugar estructuralmente autónomo a la producción urbana y al capital mercantil". (J. MERRINGTON, p. 250)

Amb l'adveniment dels Estats absolutistes, segons Merrington, les coses no canviaren pas, ans al contrari s'agreujà l'espoliació del camp. L'Estat absolutista era essencialment una màquina per a extraure rendes del camp, i concretament dels camperols, i, en aquest sentit, coincidien tant les ciutats com la noblesa, la qual acabaria de rendista a ciutat. L'empenta urbana del Set-cents, amb la concentració demogràfica i, per tant, de la misèria, revità les reaccions anti-urbanes. A França, els fisiòcrates maldaren per subratllar la importància de

l'agricultura i Rousseau de la vida rural, equiparada amb la natural, és a dir, bona. El mateix Rousseau afirmaria sense pèls a la llengua que França esdevindria molt més poderosa si s'anorres París.

La revolució agrícola trencarà la relació malthusiana entre la ciutat i el camp. La revolució industrial, amb el model de concentració fabril i urbana, posarà definitivament el peu al coll del camp. Braudel escriurà: "La ciutat només existeix (...) subordinant a la seva pròpia forma de vida una altra (...) Per a existir, haurà de dominar un imperi, per petit que sigui". Ara, més que mai, la ciutat tindrà la paella pel mànec i la subordinació del camp a la ciutat serà total i absoluta. L'agricultura passarà a ser una branca més de la indústria i l'oposició entre camp i ciutat es transformarà en l'oposició de preus agraris i preus industrials. Liberals i socialdemòcrates, comunistes i feixistes, tots plegats, amb matitzacions i fins i tot hipòcrites lloances ruralistes, apostaran pel mateix model de creixement urbà-industrial. Tal com conclou Merrington:

"La tendencia dualista a separar el progreso urbano del atraso rural, vista como una reliquia del pasado, debe ceder su plaza al hecho de que "urbanización" y ruralización" son caras opuestas de un mismo proceso de la división capitalista del trabajo. No obstante, la concepción de las ciudades como agente histórico, situado tras de todo cambio está profunda y perdurablemente enraizada desde un punto de vista cultural. Las raíces culturales de este supuesto han sido delineadas por Raymond Williams en su estudio (The country and the city) sobre el contraste campo-ciudad dentro de la literatura inglesa, con el característico y ambiguo cambio desde una idealización de la inocencia rural, la Arcadia perdida, a un desdén urbano por la "necedad rural". Williams tiene algunas recriminaciones que dirigir a los "socialistas metropolitanos" que han dado crédito al mito de la pasividad rural y de la tendencia urbana a adoptar una postura progresiva desde el punto de vista capitalista. Este saludable recordatorio sobre las incursiones evolucionistas de la ideología urbana en el campo del pensamiento socialista sugiere la necesidad de un retorno crítico a Marx". (Idem, p. 276)

El mateix Gramsci apostava per la urbanització i industrialització del camp en un escrit de rèplica a l'article de De Micheli, "Premesse e contributo allo studio dell'esodo rurale" ("NUOVA ANTOLOGIA", 16-I-1930). Gramsci criticava la "utopia menestra", basada en el tèxtil, pregonada per De Micheli, car les noves relacions entre el camp i la ciutat, segons Gramsci, només podien basar-se a partir de la gran indústria racionalitzada i "standaritzada".

"La utilización industrial del tiempo que el campesino tiene que quedar parado (éste es el problema fundamental de la agricultura moderna, que pone al campesino en condiciones de inferioridad económica frente a la ciudad, la cual "puede" trabajar durante todo el año) no puede conseguirse más que en una economía planificada, muy desarrollada, que sea capaz de mantenerse independiente de las fluctuaciones temporales de la venta que ya se producen y acarrear estaciones muertas también en la industria.

La gran concentración de la industria y la producción en serie de piezas intercambiables permite transportar secciones fabriles al campo, descongestionando las grandes ciudades y haciendo más higiénica la vida industrial. No es el artesano el que volverá al campo, sino que volverá a él el obrero más moderno y "standarizado". (A. GRAMSCI, *Antología*, pp. 397. A cura de M. SACRISTAN)

Industrialització, doncs, del camp i terciarització de la ciutat. I retorn dels antics pagesos al camp. El cercle sembla ser que és a punt de tancar-se bo i capgirant l'exode: nascuts al camp; atrets per les sirenes de les fàbriques; frenètics ciutadans; i jubilats atrets per la vida tranquil·la del camp. Una vida, sens dubtes, prou moguda. Talment com un mocador de paper.

"Si los Estados Unidos (Usa) continúan siendo un modelo para pronosticar lo que sucederá en Europa, el destino de los campesinos europeos es el de ser urbanizados, desarraigados de su cultura, de su conocimiento de la naturaleza, de su adaptación al entorno y de su identidad como miembros de una comunidad específica para después ser devueltos al campo como ranas mutiladas a un estanque". (J. PITT-RIVERS a W. DOUGLASS i J. ACEVES, p. 29)

• **La ciutat com a model: de la "Gross-Barcelona" a la "Catalunya-ciutat"**

Ernest Lluch, en la introducció al llibre de Francesc Roca (1979), planteja amb claretat l'antinòmia -tensió diria ell- entre la Barcelona-ciutat i la Catalunya-nació i conclou, després de blasmar contra el paralisme de barretina i el comarcalisme de l'exemple, "Una futura Catalunya-ciutat

n'hauria d'ésser la resultant" (2). Francesc Roca ens ho explica: "a partir d'un cert moment -posem el 1920- el projecte per a la formació d'una "gross-start" tindrà, ja, un abast territorial, car pretindrà la transformació del conjunt de l'espai català central".

L'estudi de Roca (Pensament econòmic i política urbana. Barcelona. 1901-1939, defensat com a tesi doctoral el 1977), arrenca d'un fragment d'un editorial publicat l'u de juny del 1933 al setmanari "LA BATALLA":

"Antonio Gramsci ha sido el mejor teorizante que ha tenido el comunismo en Italia. Era él quien en Turín, alrededor de "Ordine Nuovo" iba creando las primeras legiones comunistas (...) Hubo una lucha tenaz entre el espíritu de Turín y el de Milán (...) Turín era la ciudad roja, la fortaleza comunista. Gramsci había encendido allí un antorcha de gran potencia (...) Milán, en cambio, era la ciudad pálida. Allí, predominaban los socialistas reformistas (...) Turín, comunista. Gramsci (...) Milán, socialista. Turatti".

L'analogia Torí-Barcelona, Milà-Madrid era més que evident. Barcelona era la ciutat industrial, el bressol de la burgesia industrial que donarà llum a la Lliga Regionalista (el "partit industrial", tal com l'anomenarà Maurín, que guanya les eleccions municipals el 1901) i la formació d'un nou bloc urbà que trencarà el sistema polític de la Restauració bipolaritzat per partits agraris. Bressol, així mateix, d'un proletariat urbà, que arran de la crisi urbana dels anys trenta, forjarà un nou bloc urbà hegemònic que esperonarà el projecte de la nova economia urbana.

"Aquest és el vincle fonamental del nostre treball, el nexa profund entre el projecte industrialista (que s'expressa en el model de la Gross-Barcelona), la crisi urbana dels anys trenta i el projecte de la nova economia urbana. El signe diacrític de la Gross-Barcelona serà l'expansió del sindicalisme i del sindicalisme revolucionari. Aïhora, el signe diacrític de les respostes político-econòmiques en la crisi dels anys trenta serà el model de la Gross-Barcelona. Aquest nexa es manifesta a molts nivells. N'hi ha dos, però, particularment interessants: a) el nivell de la planificació urbana i territorial, i b) el nivell del pensament econòmic". (F. ROCA, 1979, p. 18)

Així, doncs, Roca, a partir del pensament marxista afaiçonat per les reflexions de Gramsci (3), descriurà el procés de la Gross-Barcelona a la Catalunya-ciutat verssemblant al de Torí-Piemont. La Lliga Regionalista, el "partit industrial", disposarà arran de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya (1914) d'un instrument adient per a vehicullitzar els seus projectes de desenvolupament industrial de Barcelona i, de retop, de la resta del territori català. Les condicions prèvies, el procés de creixement urbà-industrial, la reflexió, l'hegemonia del bloc urbà i la resistència de les classes subalternes, configuraven a cavall del segle, a grans trets, dos models urbans: el model de la ciutat-jardí del socialisme municipal anglo-saxó i el model prussià exemplificat en els plans del Gross-Berlín del 1910. El model triat per la Lliga és el prussià (la Gross-Stadt) i hom parla, ja des del mateix any 1914, de fer una "Gross-Barcelona". Per què aquesta tria? Roca respon:

"Caldría dir que el model prussià s'adapta millor a les condicions del procés econòmic de l'estat espanyol: endarreriment agrícola, dualisme, polarització industrial, el fet d'ésser "second comer" en el camí de la industrialització. En canvi, el model ciutat-jardí, menys "obsés" per la industrialització, més tard interessarà vivament certs sectors -els sindicalistes- del moviment obrer". (F. ROCA, 1979, p. 28)

Cebrià Montoliu (4) és, paradoxalment, l'introduïdor d'ambdós models amb el seu report del debat sobre la Gross-Berlín (1913). La voluntat del bloc urbà dominant imposa el model prussià, però la força de la utopia malda per la ciutat-jardí. En aquest sentit, Montoliu acaba el seu informe proposant sense embuts el model de la ciutat-jardí, la qual és:

"una colonización interior basada en la descentralización de la industria y su traslado al campo a fin de hacer más sana y barata la vida urbana beneficiando a la agricultura con las ventajas sociales de la ciudad y las mayores facilidades para la venta de sus productos (...) la Ciudad-jardín debe asegurar su permanencia, sometiendo su desarrollo a un plan económico y administrativo que impida la especulación privada de terrenos". (citat per F. ROCA, p. 77)

Aquesta és una idea present, amb matitzacions, tant en el socialisme marxista britànic o italià (recordem la cita de Gramsci de l'apartat anterior) com en el comunisme municipalista anarcosindicalista (recordem el jardí de l'Edèn). Montoliu és, així mateix, l'introduïdor de la traducció catalana, a càrrec del Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona, de la novel·la News from nowhere (Novus d'enlloc, 1918), de William Morris, un dels primers marxistes anglesos i

destacat dirigent socialista (abastament estudiat en la monumental obra d'E. P. Thompson (5)). Vint anys després, l'any 1937, en plena revolució, Morris seria vindicat i traduït per un sector del moviment obrer.

Ben aviat, els intel·lectuals orgànics i homes de govern de la Lliga es donaran compte que la configuració d'una Gros-Barcelona era indestruïble d'una política territorial a tot Catalunya. Calla "civilitzar" el país, segons expressió emprada pel president Puig i Cadafalch en un conferència sobre la tasca a realitzar per la Mancomunitat; si més no urbanitzar-lo; difondre l'ensenyament (combatre la "ignorància"), augmentar la productivitat agrària i estendre els serveis públics. Els interessos industrials de la Lliga i del nou bloc urbà dominant eren ben presents en les paraules de Puig i Cadafalch: "No cal pensar en una indústria florent sense (...) els serveis que ha d'organitzar l'Estat". La Mancomunitat, és clar, era l'Estat regional. Fem-ne cinc cèntims de la mà de Francesc Roca bo i comentant els discursos i declaracions de Puig i Cadafalch.

Quins són aquests serveis públics? En primer lloc, el "sistema viari", car "tenim encara a Catalunya de dos a tres-cents pobles incomunicats". Les conseqüències en són òbvies: "les grans comarques agrícoles no tenen enllaç amb les comarques industrials consumidores. No hi ha camí del port per a la gran part del país. Les altes valls de gran potencial hidràulic, són isolades del món, sense ferrocarril; les grans riqueses mineres de clorur sòdic; de sals potàssiques i de pedra litogràfica, no tenen encara mitjà de transport ferroviari". En segon lloc, els serveis públics són les "obres hidràuliques": dessecació, sanejament, irrigació, canalització dels rius, aprofitament dels salts d'aigua. En tercer lloc, la "base tècnica", és a dir, "els estudis". Car "el país no és estructurat perquè no es pot estructurar-lo sense conèixer-lo".

En els discursos de Puig i Cadafalch traspua l'idea de combatre la desertització de Catalunya (amb una densitat demogràfica molt per sota d'altres països -industrialitzats- similars). No pot ser que l'àrea de Barcelona concentri gairebé la totalitat de les activitats econòmiques mentre s'infrutilitza la resta del territori:

"Per la manca d'estructuració de la terra, Catalunya és concentra en una sola ciutat (...) No sé doldrem que existeixi la Barcelona immensa, inquieta, poblada de més d'un milió d'habitants (...) Barcelona ens ha lliurat (...) de la mediocritat perpètua en relació a Madrid (ara) la nostra tasca havia d'ésser l'interitar restablir la unitat del país i el primer objectiu era la unitat econòmica per anar a l'estructuració material i a l'ordenació espiritual". (vegeu F. ROCA, 1979, pp. 87-89)

L'aïllament de Barcelona esdevé un obstacle per al desenvolupament del conjunt català. I els efectes difusors del pol de Barcelona eren neutralitzats pel marc político-administratiu: "La riquesa de tota Catalunya es concentrava, i, en voler-se difondre per tot el país trobava les fronteres d'una província infranquejable (amb la Mancomunitat) el diner concentrat a Barcelona s'estén per tot Catalunya". L'objectiu final és una Catalunya "creuada de carreteres" amb 4.000 quilòmetres de ferrocarrils, amb rius navegables, una Catalunya electrificada i urbanitzada. La Mancomunitat haurà proporcionat les "eines", l'"utilitatge" per al desenvolupament econòmic propi dels països capitalistes avançats. Car "hi ha dues solucions: tots pobres -digué Puig i Cadafalch en el discurs del 12 de setembre del 1919- és la solució russa, tots rics és la solució nord-americana, i ha d'ésser la catalana".

El projecte del pla sexennal (1920-26), lligat amb una operació d'emprestit per valor de 50 milions de pessetes, és la plasmació més palmaria del pas de la Gross-Barcelona a la Catalunya-ciutat efectuat per la Mancomunitat. La Dictadura, però, frenaria la seva execució. De fet, la Mancomunitat fou dissolta el 1925 i es restablí la divisió provincial. Tanmateix, segons Roca, els efectes de la Dictadura cal contemplar-los més com un alentiment del procés endegat que no pas com un desballestament total i absolut de l'obra feta. Tot amb tot, fou l'Acció Social Agrària, entre d'altres serveis, la què en sortí més escaldada.

La crisi urbana (de "civilització" l'anomenaria Tallada) dels anys trenta palesava l'exhauriment del model pregonat per la Lliga i el canvi d'hegemonia dins el bloc urbà. Si més no, l'hegemonia era terra de ningú. Els diferents intel·lectuals orgànics plantejaven les noves experiències internacional -desde el "New Deal" de Roosevelt fins la nova ciutat soviètica, passant pel socialisme municipal de Viena (6)-, discutien nous projectes, exposaven noves propostes. La veta de la ciutat-jardí encetada per Montoliu i seguida en els anys vint pels pregoners de la zonificació, com un instrument a mans de les capes populars per a defensar els seus interessos, s'obrí pas amb l'adveniment de la República.

En efecte, quan el govern provisional de la Generalitat encarregà molt aviat -aquest, el 1931- la confecció d'un pla de zones -el "regional planning"-, el seu objectiu central era protegir, preservar activitats productives (com les del sector primari) o consums col·lectius (verd urbà, costes, casa obrera) amenaçades pel tipus de desenvolupament del capital en aquella etapa. El zoning havia de servir a la Generalitat per a corregir els desequilibris territorials i per a reservar espais de futurs equipaments col·lectius que eren necessitats expressades políticament en formes diversos. En un cert sentit, el Pla Macià (que no era un pla regional però

11. Línies elèctriques, segons un croquis de Julius Reichenheim (1933): són a la base d'una progressiva integració d'una part prou important del territori català.

que tenia una projecció regional) era un pla de zones en el qual, en la mateixa direcció del regional planning, es reservaven per a usos col·lectius espais importants del Baix Llobregat i del Pla de Barcelona". (F. ROCA, 1979, p. 204)

Ningú, gairebé, posava entredit la Catalunya-ciutat, ni la necessitat d'una política territorial. Es discutia, i de valent, el model aplicar. Macià sintetitzà amb fortuna el desig dels sectors populars: "la caseta i l'hortet", és a dir, la traducció casolana de la ciutat-jardí. El regional planning del 1932 dibuixava, així mateix, la nova geografia urbana, de la Catalunya-ciutat, dels treballadors. La revolució intentà posar fill a l'agulla, malgrat les circumstàncies de la guerra, d'aquesta nova Catalunya-ciutat, ara sí, a mans dels treballadors. No endebades fou en aquesta etapa, sota la direcció del Consell d'Economia, quan s'aprovà definitivament la divisió territorial de Catalunya en trenta-vuit comarques, el "Pla de transformació socialista del país", el projecte d'electrificació integral de Catalunya, la municipalització de la propietat urbana... La tesis de Roca palesa que tot aquest conjunt de propostes no sorgiren com bolets fruit de l'eufòria del moment, ans al contrari, s'havien aïllat en les dècades anteriors. Tot amb tot, van ser flor d'un, a tot estirar dos, estius. Difícil, doncs, d'interpretar-les i de calibrar-les, a més a més si tenim en compte les circumstàncies en què s'hagueren de desenvolupar. Però, tanmateix, valuoses com a referents, si més no per a l'esquerra transformadora.

L'estudi de Lluís Casassas i Joaquim Clusa (1981) ens dóna les claus dels canvis socials i territorials de les darreres dècades a Catalunya. Una primera dada: del 1950 al 1975, la població de les catorze ciutats catalanes més grans de 50.000 habitants, sense comptar-hi Barcelona, passà de representar el 27 per cent del total poblacional de Catalunya a representar prop del 43 per cent, sense comptar la població de la capital. I una primera conclusió: el fenomen urbà ha depassat els límits administratius dels termes municipals de les ciutats industrials tradicionals per a escampar-se per tot.

"Es el gran canvi qualitatiu que, com a conseqüència, ha fet que la ciutat moderna ja no sigui una ampliació de la ciutat tradicional, sinó una forma diferent d'assentament humà, en el qual, entre món urbà, o sigui la ciutat, i el món rural, ja no existeix una clara dicotomia, sinó que hi apareixen àrees urbanitzades, que ja no són ciutat ni camp, sinó un complex d'espais urbans i d'espais encara lliures". (Ll. CASASSAS i J. CLUSA, p. 127)

La pressió urbanitzadora, d'un país que ha doblat la població en quaranta anys (de tres a sis milions) i ha sofert un procés d'industrialització vertiginosa, s'ha palesat, entre d'altres, en els factors següents: a) les necessitats de sòl industrial que ha de trobar-se en els polígons industrials dels sectors externs; b) les

necessitats de sòl edificable per a residència, que no es troba en les ciutats densificades; c) l'augment del nivell de vida (rendes més elevades) que possibilita una més gran mobilitat i desplaçament dels ciutadans a sectors menys congestionats, és a dir, la generalització de la segona residència; d) la voluntat de canviar de residència o d'abandonar, principalment, els cascos antics de les ciutats; e) la generalització dels mitjans de transport i comunicació de masses.

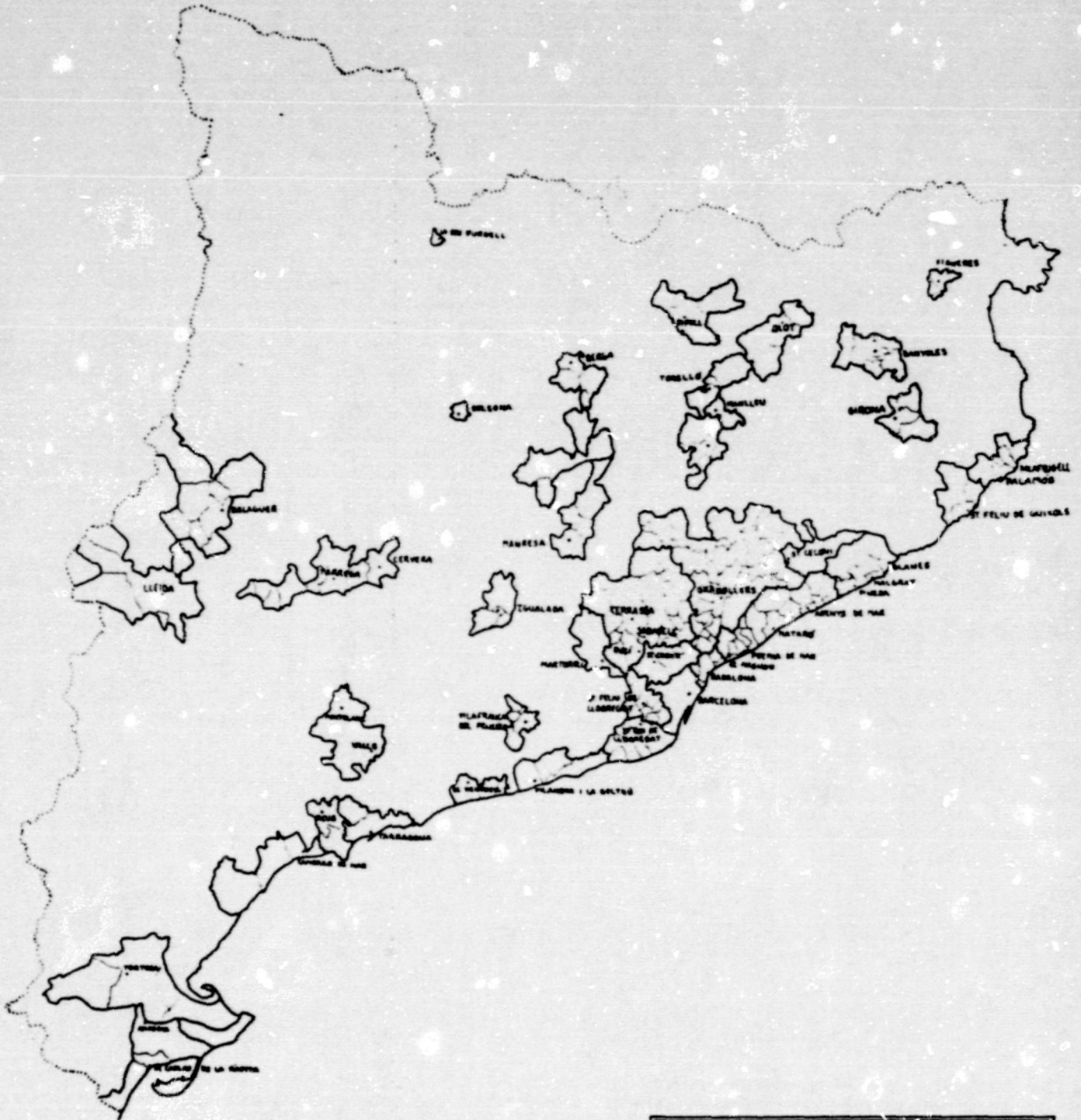
La Catalunya-ciutat dibuixada per Casassas-Clusa, a partir dels conceptes d'àrea metropolitana i sistemes urbans, descriu un territori vertebrat per la conurbació de Barcelona, que podria subdividir-se en onze àrees metropolitanes, i vint-i-set sistemes urbans localitzats al litoral i seguint els cursos fluvials del Ter-Fluvià i Llobregat-Cardener, i la Carretera Nacional II. Tot plegat, aquesta Catalunya-ciutat, basada en l'anàlisi demogràfica, concentra el 92 per cent de la població catalana.

El desenvolupament de la Catalunya-ciutat sota la Dictadura ha estat caracteritzat per la subordinació total i absoluta als interessos privats, l'especulació com a norma de conducta i l'espoliació sistemàtica del rera país. En aquest sentit, la Dictadura significà un trencament radical amb la política de planificació territorial iniciada per la Mancomunitat i esperonada per la Generalitat Republicana. Ni parlar-ne del jardí de l'Edèn de la utopia anarcosindicalista; ni parlar-ne, tampoc, de la ciutat jardí de la utopia democràtica-populista. Simplement: la selva. La Catalunya-ciutat ha estat afaïçonada sense escrupols per un exèrcit de parcel·listes a la recerca dels ullals de marfil: ciutats emmurallades per blocs de ciment, suburbis sense ordre ni concert envoltats de fàbriques i cinturons de carreteres, estacades d'hotels al litoral, xalets de tots els colors pertot...

Les transformacions a partir dels anys seixanta del Camp de Tarragona són un bon exemple, fora de l'àrea metropolitana de Barcelona, d'aquest procés punyent i sense precedents. En un tres i no res, les úniques "plantes" que creixeren en les millors terres del Camp de Tarragona foren les químiques. El tamany de les noves implantacions industrials és esfereïdor. De mostra un botó: el complex petro-químic de La Pobla de Mafumet i El Morell (l'actual Repsol) ocupa una superfície superior a la que tenia la ciutat de Tarragona l'any 1960. Paral·lelament, els nous barris dels treballadors sorgeixen com a bolets -i la figura no és literària- esquitxats pel territori, sense la més mínima previsió urbanística i aïllats del nucli de la ciutat.

La major part dels nous barris estan situats com si fossin illes al mig del camp, separats a distàncies que a vegades superen els dos quilòmetres i connectats només a través de la xarxa de carreteres existents.

Mapa 82.- Sistemes urbans (Definits per grandaria, densitat i relacions)

**L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL
DE CATALUNYA**

Sistemes urbans (definites
per grandaria, densitat
i relacions)

LL. CASASSAS - J. CLUSA

S. JUNCA - E. DGMENECH

En el procés urbanitzador la indústria perillosa i contaminant apareix situada en la immediatesa dels polígons residencials i aquests es situen indiscriminadament a prop dels focus de contaminació (...)

El conjunt de les noves perifèries urbanes del Camp són el pol oposat d'un desenvolupament planificat integrador i equilibrat. El territori perièric, entès com la suma de les àrees de frontera de la ciutat que no poden suportar l'activitat agrícola com a conseqüència de l'impacte negatiu que és el resultat de la proximitat dels assentaments urbans, s'ha multiplicat en extensió.

Com en tots els models polinuclears la franja de sòl peri-urbana que envolta els nuclis creix en proporció directa a la suma dels perímetres de tots els assentaments.

En el cas del Camp de Tarragona les franges d'aquest sòl peri-urbà són gairebé tangents i exclouen qualsevol possibilitat de supervivència per a l'activitat agrícola". (Ll. CANTALLOPS, pp. 49-51)

La Catalunya-ciutat de la Dictadura és un paisatge estripat per l'especulació. La setra, com suava deiem. I, és clar, les canyes es torcen llances. El nou moviment associatiu ciutadà, que volia una ciutat a la mida dels ciutadans, planà cara, frenà la disbauxa i feu créixer l'herba, els espais públics... La Catalunya-ciutat començava a re-pensar-se i mobilitzar-se en un altre sentit. Caldria esperar, però, l'elecció dels ajuntaments democràtics per a posar fil a l'aguilla d'una nova vertebració de la Catalunya-ciutat. Caldria esperar, així mateix, el Govern provisional de la Generalitat. El Mapa sanitari elaborat per la Conselleria de Sanitat, dirigida pel comunista Ramon Espasa, representà el projecte més reeixit d'una planificació territorial profundament democràtica i transformadora de la Catalunya-ciutat.

El Delta del Llobregat és un altre bon exemple de pressió urbana a preu fet i de lluita democràtica. El dia 5 de febrer de l'any 1973 se celebrà una assemblea al Teatre del Centre Artesà d'El Prat del Llobregat sota el lema "No volem diners, volem les terres", que aplegà prop de quatre mil persones. Els assistents manifestaren el seu rebuig a l'expansió del Port de Barcelona i el projecte de convertir en polígon industrial el terreny situat entre la Zona Franca i l'aeroport. Tot plegat significava la pèrdua de vuit quilòmetres quadrats de terres fèrtils, el 25 per cent del terme municipal. El mateix Jaume Codina, conegut historiador del Delta del Llobregat i alcalde durant el franquisme, exposava en una conferència la degradació del Delta:

"Como ha dicho el geógrafo Vilá Valerí, el Delta es atacado por tierra, mar i aire. Está sujeto a un proceso de degradación biológica: altísima contaminación, detritus, destrucción del medio natural, todo lo cual, unido a la creciente ocupación del término por instalaciones externas, crea un sentimiento colectivo de frustración de la clase payesa, que está vendiendo sus terrenos a precio de especulación". (LA VANGUARDIA, 16-XII-1973)

La remor de fons, la lluita sorda i constant, la mobilització popular i l'esperança de redreçar la Catalunya-ciutat i, concretament, la Gross-Barcelona, portaren a un immigrant andalús, paleta i comunista, a presidir la majoria de progrés, sorgida de les primeres eleccions municipals democràtiques, celebrades l'abril del 1979. L'empenta del nou Ajuntament, així com dels successius presidits pel també comunista Lluís Tejedor, amb la solidaritat de la resta d'institucions municipals del Baix Llobregat, aconseguí canviar els cònsols. El dia 26 del mes de juny del 1986, el Consell Metropolità aprovà provisionalment la modificació del Pla General Metropolità a la zona costanera (Pla de costes), que afectava principalment el desenvolupament del territori del Delta del Llobregat i, concretament, d'El Prat del Llobregat. L'alcalde d'El Prat, Lluís Tejedor, se'n congratulava de les modificacions introduïdes però no baixava la guàrdia:

"Els vuit quilòmetres de costa pratencs i les zones pròximes a ella són un patrimoni natural, ecològic, paisagístic i econòmic únic, d'una vàlua excepcional per al nostre futur. No obstant això, la proximitat i la pressió exercida per la "Gran Barcelona" han significat, històricament, una tendència a la degradació del territori i, concretament, una voluntat desenvolupista no justificada d'ampliació de l'aeroport i desdviament del Llobregat per interessos del port de Barcelona (...)

No hi cap dubte que existeixen interessos contradictoris, en conflicte encara, no solucionats definitivament: s'han de concretar terminis d'execució i formes de finançament, i posar d'acord institucions públiques diferents. Es un fet que hem de reconèixer per no enganyar-nos. Però, al mateix temps i amb tota rotunditat, podem afirmar que hem fet un pas endavant i que estem avançant en la recuperació i el desenvolupament equilibrat del territori. Un pas enriavant que en el proper decenni significarà millorar la qualitat de vida de la nostra comunitat i comarca si no ens adormim sobre els florers". ("TREBALL", setembre del 1986)

Tot just un més després que l'alcalde d'El Prat escrivís això, un altre alcalde, el de Barcelona, s'adormia plàcidament en els florers olímpics. La metròpoli barcelonina entrava a l'Olimp. La Barcelona del '92, la Barcelona olímpica, era presentada com l'oportunitat històrica de "modernitzar" la Catalunya-ciutat. I hom s'afanyà, des de la

història dins la literatura, a recordar les Exposicions del 1888 i 1929 i, és clar, a fomentar el parcel·lisme bo i fent dentetes. Doncs, parlem-ne. Té la paraula Manuel Larrosa:

"El 1888, la ciutat, ja oberta al mercat immobiliari de l'Eixample en la "febre d'or", creava la façana urbana del Parc de la Ciutadella. El 1929, Barcelona obria façana a l'altra banda, a Montjuïc, després dels efectes econòmics favorables de la Guerra europea.

El 1888 el revers de l'urbanisme oficial són les viles del pla (Poble Nou, Gràcia, Sants...) que acumulen la residència obrera i la indústria. L'Urbanisme oficial és l'especulació de l'eixample i l'àmbit de la Ciutadella. Per un cantó la freda acció immobiliària, per l'altra un saló urbà. El 1929, novament, urbanisme oficial i ciutat real s'oposen: per un cantó el Montjuïc representatiu, per l'altra l'extraordinària expansió de la capital més enllà de l'Eixample, vers els turons, el Llobregat i el Besòs: la primera "Gran Barcelona". Fins avui, i com la postguerra i el cesarollisme han demostrat, Barcelona creix i es desenvolupa dualment, asquizofrènicament, diríem. Representació d'una banda, especulació de l'altra (...) Així, sempre, la residència dels déus a l'"Olimp" ha desplaçat a l'"Hades" a la majoria dels ciutadans.

Barcelona no ha ordenat mai completament el seu desenvolupament territorial. 1888 i 1929 són, també, aquells esforços titànics per ordenar una part de la ciutat, per construir una façana presentable enmig d'un creixement inabastable en un territori major". (M. LARROSA, pp. 75-76)

Tot fa pensar que la Barcelona olímpica del '92 acabarà fonamentalment l'iniciat el 1888 i el 1929: la vila olímpica al costat de la Ciutadella i l'anell olímpic a Montjuïc. L'opció de la Barcelona del '92 és la d'una Barcelona terciaritzada i administrativa. La indústria i els treballadors són desplaçats per les comarques de l'anomenada Regió I. La ciutat real és, si més no, la Regió I (Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme) i, per tant, cal una política territorial a escala regional. Com diu Larrosa: "que les cinc comarques metropolitanes s'enllacin com els anells de l'olímpada".

"Si no es realitza política territorial a l'escala de la regió metropolitana el model és el laissez-faire. Fa quinze anys era progressista parlar de política territorial a l'abast de la Regió I. Ara es parla massa exclusivament de fer urbanisme al voltant de Collserola. Avui els estaments públics fan urbanisme (o millor dit disseny urbà) per emblanquir la radical absència pública de política territorial.

Novament, la contesa internacional de 1992, com el 1888 i el 1929, assoleix dimensions de país. es Catalunya quiredimensiona la seva capital. Novament, la dimensió real de la dinàmica metropolitana és més gran que el municipi de Barcelona i novament els dèficits i les prioritats són a tot el territori de Catalunya. L'aspiració justa i ondulosa, seria que un centre irradiés inversió i recursos fiscals al seu entorn, no que n'absorvis sempre, en un continuat moviment vers l'interior (...). Ferò ja avui, sis anys abans, Montmeló, per exemple, és un suburbi, un barri dormitori de la capital". (Idem, pp. 77-78)

La Barcelona del '92 pren, tanmateix, un altra direcció. La direcció sens dubtes de la moda i allunyada de la modernitat. L'opció d'articular-se amb les metròpolis europees bo i girant cua a la vertebració de la nació. Sota la catifa encisadora de la transformació de la ciutat s'amaga la pols dels negocis, els gemecs de bona part dels ciutadans que no poden seguir el ritme imposat per la marató olímpica. I les cames els fan figa. El centre és la perifèria. I és que la part més fosca de cambra sempre és sota de la bombeta.

El futur ens empeny a l'Europa comunitària, sense fronteres, de la lliure circulació de capitals i mercaderies. El primer gran repte és la de transformar-la a l'ensem en l'Europa dels ciutadans, d'un espai social comunitari, de la lliure circulació de les persones, les idees i les diverses cultures. Un repte que, convé subratllar-ho, ha de posar al bell mig de la discussió el model de desenvolupament urbà. L'Europa dels ciutadans no pot ser exclusivament la de les metròpolis sinó la de tot un territori hores d'ara urbanitzat: l'Europa, així mateix, de les nacions. L'Europa ciutat necessita planificació territorial, control democràtic i un nou model econòmic-social profundament ecològic, per a fer-la a mida dels interessos de tots els ciutadans. Paral·lelament, el segon gran repte és la d'estendre l'actual marc comunitari a la resta del continent amb la finalitat de cicatritzar la ferida oberta a lalta i d'abonar els nous corrents de distensió i cooperació inter-blocs. En un món cada cop més interdependent, tant econòmicament com culturalment, la construcció d'una Europa sense fronteres de cap mena, plural i heterogènia, a la mida dels ciutadans, que trenqui la bipolarització actual bo i modificant les relacions Est-Oest/ Nord-Sud, és més que un somni, és una proposta de la raó.